

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2020

Lenka Šimková

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

MAGISTERSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2019 – 2020

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Lenka Šimková

Výchova ke kulturním tradicím: Společenské rituály

Praha 2020

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Miloš Chlad, CSc.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

MAGISTER COMBINED STUDIES

2019 – 2020

THESIS

Lenka Šimková

Education to cultural traditions: Social rituals

Prague 2020

The Bachelor Thesis Work Supervisor: PhDr. Miloš Chlad, CSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů. Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne: 1.2.2020

Lenka Šimková

Poděkování

Děkuji tímto PhDr. Miloši Chladovi, CSc., za vedení své diplomové práce, za podporu, cenné rady a podněty, které mi při jejím zpracování poskytl. Děkuji též své rodině, že mi všemi dostupnými prostředky umožnila studium. Rodičům a přátelům děkuji za morální podporu při studiu.

Anotace

Diplomová práce popisuje a analyzuje rituály jako společensky důležitou součást kulturních tradic národa. Rozebírá jejich funkcí v každodenním životě jednotlivce, rodiny a společnosti 21. století, roli, kterou sehrávají v procesu socializace. Součástí práce je nejen rozbor pojmů tradice a rituál a jejich vzájemný vztah, ale především pohled na zhodnocení úlohy rituálů při vzniku a vývoji lidské společnosti, analýza místa rituálu v životě jednotlivce při jeho začleňování do společnosti. Práce se soustředí na představení rodinných a společenských rituálů jako prostředků při výchově a vzdělávání, na jejich předávání jako součást rodinných a společenských tradic a na jejich začlenění do procesu celoživotní edukace občanů.

Práce si klade za cíl, zjistit prostřednictvím kvantitativního výzkumu, jaký význam dnes přikládáme rodinným a společenským rituálům, a které z nich mají v našem životě tak pevné místo, že se stanou dále předávanou tradicí. Výsledky výzkumu by také měly přispět k odpovědi na otázku, jakou roli sehrávají dnes rituály v našem každodenním životě a jak se jejich prostřednictvím zapojujeme do procesu socializace.

Klíčové pojmy

Festivita, křest, maturita, pohřeb, rituál, rodina, škola, stát, tradice, Vánoce, Velikonoce, výchova.

Annotation

The thesis describes and analyzes rituals as a socially important part of the cultural traditions of the nation. It analyzes their functions in the everyday life of the individual, family and society of the 21st century, the role they play in the process of socialization. Part of the work is not only an analysis of the concepts of tradition and ritual and their mutual relationship, but above all a look at the evaluation of the role of rituals in the establishment and development of human society, analysis of the place of ritual in individual life in its integration into society. The work focuses on the presentation of family and social rituals as a means of education, their transfer as part of family and social traditions and their integration into the process of lifelong education of citizens.

The aim of the thesis is to find out, through quantitative research, what importance we attach to family and social rituals today, and which ones have such a strong place in our lives that they will become a tradition passed on. The results of the research should also contribute to the question of the role of rituals in our daily lives and how we are involved in the process of socialization.

Keywords

Baptism, Christmas, Easter, education, family, festivity, funeral, Graduation, ritual, school, state, tradition.

Obsah

ÚVOD	9
I. TEORETICKÁ ČÁST	11
1.1 Základní pojmy, používané v procesu výchovy ke kulturním tradicím	11
1.1.1 Rituál	11
1.1.2 Tradice	18
1.2 Role rituálu při vzniku a upevňování společnosti	21
1.3 Společenské rituály v dnešní době	33
1.4 Nejčastější rodinné rituály	38
1.5 Společenské rituály a jejich projevy	43
1.5.1 Rodina	43
1.5.2 Škola	45
1.5.3 Stát	47
1.5.4 Festivity	49
II. EMPIRICKÁ ČÁST	51
2.1 Cíl výzkumu a formulace hypotéz	51
2.1.1 Základní a vedlejší výzkumné otázky	51
2.1.2 Formulace hypotéz	51
2.2 Použitá metoda	52
2.3 Výběr respondentů a sběr dat	53
2.4 Zpracování dat	53
2.5 Základní informace o zkoumaném souboru	54
2.6 Ověření hypotéz	56
2.7 Interpretace výsledků a diskuze	68
ZÁVĚR	73
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	75
Příloha A: Kompletní znění dotazníku	I
Příloha B: Seznam grafů a tabulek	V

ÚVOD

Rituály stály v dávné minulosti při vzniku lidské společnosti, umožňovaly předávat zkušenosti z generace na generaci, napomáhaly ustavovat společenský řád a upevňovaly společenskou hierarchii. Čím jsou však pro nás dnes?

Mohou být zajímavým sociologickým tématem, něčím, co se až na malé výjimky přežilo a v dnešní společnosti a době zůstává mezi námi pouze jako pozůstatek z těch dávných dob. Jako ceremoniál, který pozbyl svého obsahu a stal se pouhou formou, jako folklorní slavnost, krojovaní chlapani a děvčata, tančící okolo májky nebo přeskakující oheň při pálení čarodějnic. Sled společenských gest, obřadů, svátků a oslav, tradic, nad kterými už ani příliš nepřemýšlíme a které pro nás nemají velký význam, jsou zaměnitelné a jako jednotlivosti v podstatě nepotřebné.

Když se budeme pozorně dívat kolem sebe a naslouchat, zjistíme, že rituály a tradice jsou všude okolo nás. Někdy nás svazují, někdy zavazují, někdy rozveselí a někdy rozesmutní. Stály na počátku našeho života, ať již to byly rituály namlouvání našich rodičů, rituály zasnoubení, žádání o ruku, rituály svatebního obřadu, křestu či jeho socialistické obdoby, vítání občánků. Budou stát na konci našeho života.

Rituály mohou být projevem radosti, zbožnosti, skryté víry, stresu, strachu ze spontaneity a někdy také strachu ze svobody. Prostřednictvím rituálů se uskutečňuje socializace jednotlivce, který se postupně začleňuje do širší společnosti, přijímá její hodnoty a prochází různými stupni hierarchie v této společnosti. Tou společností může být rodina, skupina kamarádů, školní třída, sportovní kolektiv, zájmová skupina, vojenský kolektiv, náboženská společnost, ale i vězeňský kolektiv, obyvatelé jednoho pokoje v nemocnici či jednoho oddělení v domově důchodců.

Prostřednictvím velkého množství osobních rituálů reagujeme, a ne vždy vědomě, na různé životní situace, připravujeme se na ně, pokoušíme se ovlivnit jejich průběh nebo se snažíme vypořádat se s jejich důsledky pro náš život. Ať již je náš postoj k těmto životním situacím pozitivní či negativní, ať se na ně těšíme nebo je očekáváme s obavou, rituál nám umožňuje vyrovnat se s nimi. Rituál je pokusem dostat postupně pod kontrolu jejich vliv na nás. Rituál má tedy nejen výraznou funkci socializační, ale zároveň představuje naše přitakání životu, naši vůli situaci zvládnout. Rituály provázejí i poslední cestu našeho těla na tomto světě, rituálem v tomto smyslu není pouze pohřební obřad, kterým se loučíme s našimi blízkými, je jím i kremace těla bezejmenného bezdomovce.

Cílem diplomové práce je zjistit, jaký význam dnes přikládáme rodinným a společenským rituálům a které z nich mají v našem životě tak pevné místo, že se stanou dále předávanou tradicí. K naplnění tohoto cíle bude po představení teoretických východisek zvolené problematiky proveden výzkum formou dotazníkového šetření, mezi občany Středočeského kraje, kteří jsou starší osmnácti let. Výsledky výzkumu by také měly přispět k

odpovědi na otázku, jakou roli sehrávají dnes rituály v našem každodenním životě a jak se jejich prostřednictvím zapojujeme do procesu socializace. Druhým cílem práce je potvrdit, že stále zůstává v platnosti důležitá role společenských rituálů při navazování a upevňování mezilidských vztahů, tedy v procesu socializace.

Diplomová práce o rituálech jako společenských jevech a součásti kulturních tradic je rozdělena na tři samostatné části, na část teoretickou, analytickou a empirickou. První kapitola teoretické části práce charakterizuje rituál a tradice, jejich vzájemný vztah, krátce je zde uveden také vztah rituálu a tradic k mýtům a náboženství.

Druhá kapitola je zaměřena na roli rituálu při vzniku a upevňování lidské společnosti. Výklad historické funkce rituálů je doplněn příklady, na kterých lze demonstrovat, které z rituálů a v jak pozměněné podobě přetrvaly v naší společnosti až do dnešní doby.

Třetí kapitola se věnuje společenským rituálům, se kterými se setkáváme i v dnešní době a které tvoří součást našich kulturních tradic. Zde je pojednáno také o rituálech náboženských, i když dnes jsou praktikovány pouze minoritní částí společnosti, neboť autorka vychází z faktu, že v archaických společnostech patřily mezi náboženské takřka všechny praktikované rituály. Jak se postupně zmenšoval prostor sakrální a rostl prostor profánní, velká část rituálů se z oblasti náboženství přesunula do roviny osobní, rodinné či společenské, další část potom zanikla nebo se, alespoň pro určitou část společnosti, stala ceremoniálem, formou bez obsahu.

Čtvrtá kapitola se obdobně zabývá rituály rodinnými a základními rituály v životě jednotlivce. Zde je na místě konstatovat, že rozlišení rituálů na společenské, osobní a rodinné je v některých případech nesporně poněkud umělé a bylo k němu přistoupeno pouze v rámci této práce. Většina rituálů má své místo jak v životě jednotlivce, tak samozřejmě i v životě jeho rodiny a plní zároveň i důležitou funkci společenskou.

Pátá kapitola je věnována společenským rituálům a tradicím a jejich projevům v procesu celoživotního vzdělávání, tedy v cestě jednotlivce s cílem pochopit individuální i společenský rozměr těchto kulturních a společenských obřadů a jejich význam. V jednotlivých kapitolách je pojednáno o výuce k tradicím a rituálům v rodině, ve škole, krátce jsou zmíněny podmínky a rámec, který vytváří v této oblasti stát, v poslední části je nastíněno, v jakých formách se s tradicemi a rituály setkáváme při účasti a spoluprožívání společenských a kulturních tradic, svátků či festivit.

Empirická část práce se opírá o výsledky vlastního, kvantitativního výzkumu, provedeného mezi dospělými lidmi ve věku od 18 let výše, kteří mají bydliště v regionu Středočeský kraj. Tento výzkum si klade za cíl zjistit, jaký význam přikládá dnes tato část populace rodinným a společenským rituálům, zdali je považuje za součást našich kulturních tradic a také, zdali stále zůstává v platnosti důležitá role společenských rituálů při navazování a upevňování mezilidských vztahů, tedy v procesu socializace.

TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Základní pojmy, používané v procesu výchovy ke kulturním tradicím

1.1.1 Rituál

Pokud chceme mluvit o rituálech jako o součásti kulturních tradic, musíme se alespoň v krátkosti zmínit také o mýtech a náboženství, neboť tyto pojmy spolu historicky velmi blízce souvisí, lépe řečeno, čím hlouběji upřeme svůj pohled do historie, tím obtížnější pro nás bude je od sebe vůbec oddělit.

Rozvoj nových vědních oborů, antropologie, religionistiky, psychologie, způsobil změnu pohledu na mýtus. Z pohádky, vymyšleného příběhu, se stal předmět vědeckého výzkumu. Objevila se otázka historické souvislosti mýtů a rituálů. Jak uvádějí B. Horyna a H. Pavlincová (2001)¹, někteří antropologové se pokoušeli hledat „přirozené“ či „prvotní náboženství“, které mělo být prosto rituálů a mýtů, teprve později, úpadkem tohoto náboženství, měl začít hrát mýtus hlavní roli. Z něho měly být odvozeny jak rituály, tak pozdější podoby různých náboženství. Jiní naopak soudili, že nejstarší náboženství byla založena na rituálech, mýty se vytvářely až v pozdější době, v podstatě odůvodňovaly rituál, jehož původní smysl byl zapomenut, nebo se postupem času vytratil. Ve „vyšších vývojových stadiích“ náboženství mají mýty postupně pozbývat svého významu a rituály mají zanikat. Dle názoru J.G. Frazera (1994)² dokonce člověk postupuje od víry v magii a rituály, založené na magii, přes náboženství, nakonec zanikne i náboženství samotné a člověk bude směřovat ke společnosti, založené na moderní vědě.

Mýty jsou pokusem o výklad neznámých jevů, jejich hlavními tématy jsou vznik světa, stvoření člověka (živočichů, rostlin), mýty mohou oslavovat dávné hrdiny, kteří společnost daného etnika zachránili nebo jí významným způsobem v něčem prospěli, mohou vysvětlovat původ různého konání (svátky, zvyky), líčit představy určitého etnika o budoucnosti.

Existují rysy, které jsou společné mytologii všech národů, již v 50. letech 20. století přichází J. Campbell (2000)³ s myšlenkou tzv. „monomýtu“, jakéhosi prazákladu hrdinského mýtu, původní verze, společné pro všechna etnika celého světa, ze které

¹ Horyna, B., Pavlincová, H. Dějiny religionistiky. Antologie. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001. 462 s. ISBN 80-7182-123-3.

² Frazer, J.G. Zlatá ratolest. Praha: Mladá fronta, 1994. 632 s. ISBN 80-204-0488-0.

³ Campbell, J. Tisíc tváří hrdiny: archetyp hrdiny v proměnách věků. Praha: Portál, 2000. 339 s. ISBN 80-7178-354-4.

jsou pozdější verze mýtů odvozovány. Jsou tedy mýty, jejichž vznik můžeme klást do dob velmi vzdálených, stejně tak existují mýty, které vznikají nebo jsou přetvářeny v dnešní době. Tak, jako existuje mnoho názorů na místo mýtu v náboženství a na souvislost mýtů s rituály, existuje i mnoho pokusů o definici mýtu. Jedním z nich je: „*Mýtus je příběh, jehož hlavními postavami jsou osoby a který uskutečňuje něco významného pro své vyznavače, kteří jsou houževnatými zastánci tohoto mýtu*“ (F. Bowie, 2008)⁴.

Již počátkem 20. století přichází A. van Gennep (1997)⁵ s myšlenkou, že hrdinský mýtus lze rozdělit do tří hlavních fází: odchod – iniciace – návrat, obdobně jako přechodové rituály (dále v práci podrobněji). Hrdinské mýty pro něho byly, stejně jako přechodové rituály, cestou iniciace, mýtický hrdina se ze svých dobrodružství navrací změněn, získává nové schopnosti. V mytických příbězích lidé překonávají těžké (často pro nás i nepřekonatelné) překážky, jejich odvaha a schopnosti slouží společnosti jako vzor, jako zdroj odvahy pro jednotlivce přinášet ve prospěch společnosti oběti. A. van Gennep pojímá mýtus a jemu odpovídající rituál jako sociální událost, rituál pro něho není pouze opakováním prvotního, mytického činu božské bytosti, nachází v něm hluboký sociální smysl, mýtus prostřednictvím rituálu vytváří pevnější společenské vazby, nastoluje společenský řád. Ritualizace mýtů, jejich společenská aktualizace, je velmi významná „... v symbolickém nebo psychologickém překonání mostu nad nebezpečným průsmykem“ (B. Malinowski, 1926)⁶.

Odlišný přístup k problematice zkoumání mýtu (a mytologických pohádek, za které se dají považovat mýty, které ztratily svůj smysl náboženský a většinou také vazbu k určitému místu či etniku a zachoval se u nich smysl společenský) zvolil C.G. Jung (1997)⁷. Ten považoval za základ mýtů prvky tzv. kolektivního nevědomí, které ve všech lidských kulturách vytvářely a vytvářejí podobné archetypy, prastaré, symbolické formy (šablony, zahrnující zkušenost mnohých generací našich předků, napomáhající vytvářet naše myšlení, vnímání a prožívání světa), které se vyskytují v našich snech a z nich přecházejí právě do příběhů a mýtů. C.G. Jung tím vysvětluje, že přes kulturní odlišnosti existují společné znaky (nejen) hrdinských mýtů, ale také společný základ odlišných náboženství, morálních a etických principů, vědy i umění.

⁴ Bowie, F. Antropologie náboženství. Praha: Portál 2008. 336 s. ISBN 987-80-7367-378-9.

⁵ Gennep, A. van. Přechodové rituály: Systematické studium rituálů. Praha: Lidové noviny, 1997. 201 s. ISBN: 80-7106-178-6.

⁶ Malinowski, B. Myth in Primitive Psychology (1926). In: Bowie, F. Antropologie náboženství. Praha: Portál, 2008. 336 s. ISBN 987-80-7367-378-9.

⁷ Jung, C.G. Archetypy a nevědomí. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997. 437 s. ISBN 80-85880-16-4.

M. Eliade (2009) navazuje na své předchůdce, když za hlavní účel mýtu pro člověka a společnost považuje přiblížení a výklad stvoření světa, i když mýtus podle něho může obsahovat i vysvětlení jiných, následných, vždy velmi dávných a velmi důležitých událostí, činností nebo skutků. Mýtus tvoří součást tradice společnosti, je předáván z generace na generaci jako odkaz dávných předků. Díky mýtu může vzniknout rituál jako symbol dávné, posvátné činnosti, jako archetyp činnosti lidské. Pomocí takového rituálu člověk vystupuje z času profánního (všedního, obyčejného) a vstupuje do času posvátného (svátečního), rituál hraje tedy stěžejní roli právě v přechodu mezi těmito dvěma druhy časů. M. Eliade spatřuje i v běžných úkonech členů archaických společností (tedy nejen v obřadech, ale též například v přijímání potravy, v rozmnožování, v zemědělství a lovu) reprodukci prvotních úkonů, opakování mytických příkladů: *„Primitivní, archaický člověk neuznává v dílčích projevech svého vědomého jednání žádný úkon, který dříve nepředvedl nebo nezažil někdo, kdo nebyl člověkem. Dělá to, co již dělal před ním někdo jiný. Jeho život je nepřetržitým opakováním gest zavedených jinými.“*⁸

Z výše uvedeného vyplývá, že je obtížné uvažovat o vztahu mýtu, rituálu a náboženství jako o historické posloupnosti. Podstatná je především jejich důležitá společenská funkce. Mýty a rituály (v náboženství, ale též v profánním životě) mohou sdílet společné vzory, plnit socializační funkci, mohou se vyskytovat společně v určitém místě či prostoru, přičemž ne každý mýtus nutně musí mít odpovídající rituál a opačně. Claude Lévi-Strauss (2000)⁹ považoval mýtus a rituál za dvě těsně spojené formy, přičemž rituál působí na úrovni jednání, mýtus na úrovni pojmů.

M. Eliade (2009)¹⁰ v podobném duchu hovoří o tom, že jak mýty a jejich vypravování, tak rituály a jejich provádění, byly pro tradičního (archaického) člověka nástroji „věčného návratu“ do mýtického věku, do posvátného času. Obsah celé jedné své knihy pojal jako hledání a nalézání důkazů pro tři své postuláty, a sice:

a) V očích archaického člověka je realita funkcí nápodoby nebeského archetypu,

b) realitu odděluje účast na „symbolice Středu“: města, chrámy, domy se stávají reálnými tím, že jsou připodobňovány ke „středu světa“,

⁸ Eliade, M. Mýtus o věčném návratu (archetypy a opakování). Praha: Oikoymenh, 2009. 132 s. ISBN: 978-80-7298-388-9. Str. 10-11.

⁹ Lévi-Strauss, C. Myšlení přírodních národů. Podlesí: Dauphin, 2000. 366 s. ISBN: 80-901842-9-4.

¹⁰ Eliade, M. Mýtus o věčném návratu (archetypy a opakování). Praha: Oikoymenh, 2009. 132 s. ISBN: 978-80-7298-388-9. Str. 11

c) konečné rituály a signifikantní profánní úkony, které nabývají jim připisovaného smyslu, tento smysl zhmotňují jen proto, že záměrně opakují určité akty, stanovené ab origine (od počátku) bohy, hérovy nebo předky.

Mýtus a rituál tedy náleží mezi základní projevy náboženství a dnes spolu často tvoří „funkční“ celek, dokládá to i jedna z mnoha definic náboženství, která říká, že náboženství je „*vztah člověka k transcendentní skutečnosti, k něčemu, co jej přesahuje a na čem je závislý, i souhrn projevů této závislosti.*“¹¹ Mýtus, rituál a náboženství mají také velmi podstatnou roli při upevňování společnosti, jak uvádí J. Sokol (2004) a celým obsahem své knihy potvrzuje, „*Jako lidský život je i náboženství ze samé povahy věci vždy nějak společenské.*“¹²

Rituály mají mnoho funkcí a širokou škálu významů pro jednotlivce i pro společnost, pokusů o definování pojmu „rituál“ je proto mnoho. Psychologický slovník (P. Hartl, H. Hartlová, 2000) definuje rituál jako „... *pravidelné, pevnou kultickou tradicí stanovené opakování bohoslužebných nebo magických úkonů; obřad, sled slov nebo činů, které vedou k uskutečnění daného cíle; v etologii vrozené chování, které musí proběhnout v přesném sledu, např. namlouvací rituály.*“¹³ Podle F. Bowie (2008)¹⁴, volně řečeno, se rituály pokouší řešit základní dilemata lidské existence – kontinuitu a stabilitu, růst a plodnost, smrtelnost, nesmrtelnost, transcendenci. Mohou být ovšem použity i k ovládnutí jedince, k rozvracení společnosti, k rozšíření území či k terorizování jednotlivců i společenství. Dokáží vyjádřit a zprostředkovat city tam, kde je to třeba (ať již k překlenutí počátečního ostychu či k vyrovnání se ztrátou člena společnosti), ovlivňovat způsob chování, podporovat či překonávat daný status quo ve společnosti, obnovovat soulad a společenskou harmonii.

G. Kaufmannová-Huberová (1998) uvádí, že „*rituál může být považován za most k hlubším duševním vrstvám, které svým vědomím nedokážeme řídit.*“¹⁵ Podle L. Benoista (1995)¹⁶ je, volně řečeno, rituál sledem gest, které odpovídají základním potřebám, a právě k jejich uspokojení rituál napomáhá řádným provedením dle přesné eurytmie. Tato základní gesta provádíme dennodenně a doprovází náš život. R.A. Rappaport (1999) považuje rituál (též obřad, sváteční jednání) za „*výkon více méně neměnných posloupností formálních aktů a výroků, které si jejich účastníci neustanovili*

¹¹ Encyklopedický slovník. Kolektiv autorů. Praha: Odeon, 1993. 1253 s. ISBN: 80-207-0438-8.

¹² Sokol, J. Člověk a náboženství: Proměny vztahu člověka k posvátnému. Praha: Portál, 2004. 246 s. ISBN: 80-7178-886-4.

¹³ Hartl, P., Hartlová, H. Psychologický slovník. Praha: Portál, 2000. 774 s. ISBN: 80-7178-303-X.

¹⁴ Bowie, F. Antropologie náboženství. Praha: Portál 2008. 336 s. ISBN 987-80-7367-378-9.

¹⁵ Kaufmannová-Huberová, G. Děti potřebují rituály. Praha: Portál, 1998. 94 s. ISBN: 80-7178-203-3.

¹⁶ Benoist, L. Znaky, symboly a mýty. Praha: Victoria publishing, 1995. 122 s. ISBN: 80-85865-49-1.

zcela sami, a pokládá jej za „společenský zakládající akt lidství“ či za „tichou společenskou smlouvu.“¹⁷

Z mnoha definic rituálu lze uvést též jednu poněkud ironickou: „Každý etnograf pravděpodobně pozná rituál, když ho vidí, jelikož rituál je (nebo snad ne?) symbolická činnost na rozdíl od instrumentálního chování v každodenním životě“ (T. Asad, 1993)¹⁸.

Dle výše uvedeného lze vystopovat základní znaky všech rituálů, kterými jsou především naléhavá potřeba skupiny či jednotlivce rituál uskutečňovat, stálost a opakovanost (daný scénář rituálu), obřadné chování a dále rytmicita (ta zahrnuje nejen řečové a hudební projevy, ale i koordinovaný pohyb), umožňující změnu vědomí a pozornosti zúčastněných a vytvoření společenského vědomí.

Stejně často, jako otázku „co to je rituál?“ si antropologové kladou také otázku „jak působí a k čemu slouží rituál?“. Rituál může být založen (z hlediska jeho historického výkladu) na dynamistickém či animistickém základě, dle toho, zda působí prostřednictvím neosobní, přírodní síly nebo ducha či duše bytosti, zvířete, rostliny či věci.

A. van Gennep (1996)¹⁹ představuje některá možná dělení rituálů, dělí je na sympatetické a kontaktní, přičemž sympatetické působí pomocí vztahů typu podobné ovlivňuje podobné, opak působí na opak, část na celek, slovo na čin apod. (bývají častěji založeny na animistickém základě), kdežto kontaktní působí bezprostředně, přenosem vrozených nebo získaných vlastností dotykem, ale i na dálku (tedy přenosem neosobní síly, bývají proto častěji založeny na dynamistickém základě). Dále dělí rituály na přímé (přímý účinek osoby, provádějící rituál, na osobu, zvíře či předmět, například uhrnutí, prokletí) a nepřímé (zprostředkovaný účinek, ovlivněním určitého božstva, ducha, démona, například modlitbou, kultem) a také na pozitivní (projev vůle, převedený v čin a vedoucí k dosažení nějakého efektu) a negativní (zákaz, tabu, příkaz k nečinění vedoucí k vyhnutí se nějakému efektu). Z hlediska účelu rituálu navrhuje A. van Gennep členění na rituály odluky (pohřební obřady, rozvod), rituály pomezí (zásnuby, iniciace), rituály sloučení (sňatek), tyto tři typy rituálů tvoří zároveň součást rituálu přechodového (samostatně dále v této práci). Dalšími rituály jsou rituály trestání, oslavné rituály a rituály úcty (dary).

¹⁷ Rappaport, R.A. Ritual and Religion in the Making of Humanity (1999). In: Sokol, J. Člověk a náboženství: Proměny vztahu člověka k posvátnému. Praha: Portál, 2004. 246 s. ISBN: 80-7178-886-4.

¹⁸ Asad, T. Genealogies of Religion: Discipline and Reasons of Power in Christianity and Islam (1993). In: Bowie, F. Antropologie náboženství. Praha: Portál 2008. 336 s. ISBN 987-80-7367-378-9.

¹⁹ Gennep, A. van. Přechodové rituály: Systematické studium rituálů. Praha: Lidové noviny, 1997. 201 s. ISBN: 80-7106-178-6.

D.A. Marshall (2002)²⁰ později přidává členění na rituály soukromé (meditace), veřejné (společná modlitba) a tzv. „piakulární“, které jsou význačné působením bolesti a/nebo nepohodlí sobě samému (pokání, půst). Sám A. van Gennep ovšem upozorňuje, že v praxi se zřídka setkáme s takovými čistými typy rituálů, většinou půjde o spojení dvou či více typů.

Dle účelu se rituály pokusila rozdělit také C. Belová (1997)²¹, která vytvořila šest kategorií: a) přechodové rituály při obřadech, spjatých s „klíčovým okamžikem života“, b) kalendářní a vzpomínkové obřady, c) obřady výměny a společenství, d) obřady působení trýzně, e) postní obřady, půst a slavnosti, f) politické rituály.

Rozdělení rituálů je součástí snad každé vědecké práce, která je na rituály zaměřená. Protože je diplomová práce prvním pokusem o práci vědeckou, pokusí se také její autorka přijít s možným dělením rituálů. A protože naše euroamerická civilizace vychází z křesťanských základů, může být symbolem tohoto dělení právě křesťanský kříž. Jeho vertikální rameno spojuje zemi s nebem a s podsvětím, živého člověka s jeho předky, potomky a s Bohem, rituály vertikální osy jsou rituály, sloužící (především) k navázáním vztahu s transcendentem, vertikála tvoří onu osu a střed světa, axis mundi (viz. dále v této práci). Horizontální rameno spojuje vše živé a schopné komunikovat na této zemi, rituály horizontální osy slouží k navázání a upevnění vztahů mezi lidmi, tedy vztahů společenských, ale též k upevnění pouta člověka s přírodou, se zemí, s rodinou, s vlastní či národem. Rituály vertikální osy mohou často být vyjádřením pokory, rituály horizontální osy vyjádřením vědomí si sebe sama v rámci určitého společenství či pospolitosti.

V praxi se ovšem, jak již bylo uvedeno, významy rituálů často překrývají. Někdy činí také obtíž oddělit významově rituál od jiných činností, jako je například tanec, divadlo, hra, sport, protože tyto činnosti bývají z rituálu někdy odvozeny. Mimochodem, T. Sokol (2004) upozorňuje na možnost, že rituálního původu je i samotná lidská řeč, která „...*nezačala jako účelové sdělování, ale právě jako slavnostní výraz, od počátku spojený se zpěvem a tancem, s něčím, co bychom dnes nejspíš označili jako obřad či rituál. S těmi se totiž setkáváme ve všech známých společnostech, i když ještě nevytvořili žádné soustavnější mytologie nebo klasifikace...*“²². Modlitba, nejznámější a nejčastější náboženský rituál, ostatně právě z řeči vychází a i když má často tradiční,

²⁰ Marshall, D.A. Behavior, Belonging, and Belief: A Theory of Ritual Practice (2002). In: Bowie, F. Antropologie náboženství. Praha: Portál 2008. 336 s. ISBN 987-80-7367-378-9.

²¹ Bell, C. Ritual Perspectives and Dimensions (1997). In: Bowie, F. Antropologie náboženství. Praha: Portál, 2008. 336 s. ISBN 987-80-7367-378-9.

²² Sokol, J. Člověk a náboženství: Proměny vztahu člověka k posvátnému. Praha: Portál, 2004. 246 s. ISBN: 80-7178-886-4.

ustálenou strukturu (mj. katolický Otčenáš), nemusí tomu tak být vždy, při jiných příležitostech či v jiných církvích je i společná modlitba výrazově naprosto neformálním, spontánním, improvizovaným aktem, který má pouze rituální průběh (společenský akt, typický gesty, obřadností atd.). O to více to platí pro modlitbu individuální, která, brána jako pouhý text, nemusí být ani jako rituál rozpoznána. Dle T. Sokola (2004) ale „*Sám akt modlitby je ovšem vždycky něco víc, než její text: je to promluva, osobní přihlášení k tomu, co člověk říká*“.²³

F. Bowie (2008)²⁴ uvádí, že mezi společné znaky rituálů patří mj. jejich společenská funkce, specifické uspořádání v čase a často také zvláštní, těmto rituálům vyhrazené místo, R.A. Rappaport (1999)²⁵ ovšem tvrdí, že je to právě rituál, který zakládá výjimečnost posvátného místa, nikoli naopak.

Rituály jsou člověkem a/nebo společností uskutečňovány ve zvláštní dny či okamžiky, které jsou nazývány svátečními nebo sakrálními, na rozdíl od dnů či okamžiků všedních, nebo také profánních. Ve všedním, profánním světě, (dnešní, moderní) člověk tráví většinu svého života. Nebylo tomu tak vždy, jak uvádí M. Eliade (2009), volně řečeno, pro příslušníka archaické společnosti byl den, týden, měsíc a rok neustálým cyklem opakování rituálů, které ustavovaly řád v chaosu, proto takřka každá činnost, lov, tanec, zemědělství, sexuální akt, ale často například i válka, zde měla své místo, smysl, daný nápodobou dávné mytické činnosti Bohů, hrdinů či předků. Archaický člověk (též tradiční, tedy každý, který nebyl či není příslušníkem moderní společnosti) měl strach z historie, ze svých skutků či z činnosti, kterou zákonitě neustále narušuje odvěký řád, vytváří „své dějiny“ které jsou plné porušení zákazů, příkazů, pravidel a tabu, plné „rituálních vad“.²⁶ Takový člověk z pohledu křesťanství „páchal hříchy“, z pohledu hinduismu a buddhismu konal „nepříznivé karmické skutky“. Důsledkem tohoto konání, důsledkem strachu z dějin, byl neustálý sled rituálů, které „rušily dějiny“, obnovovaly řád a nastolovaly nový počátek opakováním mytického stvoření světa. Tento rituál byl uskutečňován při každé cyklické slavnosti, při každé stavbě domu či chrámu, ale často také bezprostředně po každém vědomém porušení příkazu či tabu.

Za obdobu takového rituálu v křesťanství se dnes dá považovat Svátost smíření, známá spíše jako svatá zpověď. Prostřednictvím zpovědi dochází k vyznání

²³ Sokol, J. Člověk a náboženství: Proměny vztahu člověka k posvátnému. Praha: Portál, 2004. 246 s. ISBN: 80-7178-886-4.

²⁴ Bowie, F. Antropologie náboženství. Praha: Portál 2008. 336 s. ISBN 987-80-7367-378-9.

²⁵ Rappaport, R.A. Ritual and Religion in the Making of Humanity (1999). In: Sokol, J. Člověk a náboženství: Proměny vztahu člověka k posvátnému. Praha: Portál, 2004. 246 s. ISBN: 80-7178-886-4.

²⁶ Eliade, M. Mýtus o věčném návratu (archetypy a opakování). Praha: Oikoyomenh, 2009. 132 s. ISBN: 978-80-7298-388-9. Str. 30-35.

hříchů, ke smíření s Bohem a s církví (tedy v podstatě k obnovení původního, čistého stavu), u katolické, pravoslavné a anglikánské církve společnou formou (bohoslužbou) nebo soukromým vyznáním knězi, u ostatních křesťanských církví osobní, vnitřní zpovědi.

O tom, že i v moderní době a u člověka nevěřícího vzniká potřeba spojit některý ze svátků a s ním spojené rituály s reaktualizací, s nastolením nového počátku, svědčí například svátek příchodu Nového roku. Naše předsevzetí, že vše, co jsme doposud konali chybně, laxně, oproti našemu přesvědčení a vůli, je zapomenuto a od zítřka přestaneme kouřit, začneme sportovat, budeme udržovat lepší společenské styky s příbuznými a přáteli, nebudeme klít, to vše je vlastně pokusem o reaktualizaci, o nastolení nového, lepšího řádu věcí.

V dnešním světě, který žijeme, nemusí mít pro nás každý svátek svůj základ v mýtu a nemusí být též patrná souvislost s rituály, které byly v minulosti s tímto svátkem spojeny. Často máme tendenci spojovat tyto svátky a v souvislosti s nimi provozované rituály s konkrétní historickou událostí a často býváme překvapeni, když se od antropologů dozvídáme, že ve stejném termínu a často i podobnými rituály byly slaveny již dávno před touto historickou událostí. Vánoce a velikonoce jsou jedním z mnoha příkladů takových svátků, i když jako svátky rodinné či společenské jsou spíše oslavou či připomínkou, nikoli reaktualizací a ztrácejí svůj původní posvátný charakter. Přesto mj. například M. Eliade (2009)²⁷ vykládá toto "vytržení z profánnosti" jako skrytou potřebu lidského ducha, snahu o ozvláštňení stereotypního života, na jiném místě jako pokus o návrat „ztraceného ráje“. V. Turner (2004) uvádí: „*Ve studiu rituálu spatřuji klíč k porozumění společností člověka.*“²⁸

Z hlediska širšího kontextu lze rituály, podobně jako mýty a náboženství (ale např. též umění, technologické postupy, kulturu, morální kodex atd., zařadit mezi tradice. Hartl a Hartlová (2000) uvádějí, že tradice je „*jakýkoli společenský zvyk, víra, procházející generacemi; může platit též o institucích, technologii apod., např. černobíle kostičkované cvilinkové pracovní obleky řezníků*“.²⁹

1.1.2 Tradice

Latinské sloveso „tradere“, ze kterého je podstatné jméno „tradice“ odvozeno, má více významů, dva, patrně nejpoužívanější z nich, jsou „předávat“ a „podřizovat se.“

²⁷ Eliade, M. Mýtus o věčném návratu (archetypy a opakování). Praha: Oikoymenth, 2009. 132 s. ISBN: 978-80-7298-388-9.

²⁸ Turner, V. Průběh rituálu. Brno: Computer Press, 2004. 194 s. ISBN: 80-7226-900-3.

²⁹ Hartl, P., Hartlová, H. Psychologický slovník. Praha: Portál, 2000. 774 s. ISBN: 80-7178-303-X.

Tyto dva významy mohou být definicí pojmu tradice samy o sobě. Prostřednictvím tradic můžeme „předávat“ znalosti, představy, zvyklosti, hodnoty a zkušenosti generací předchozích generacím příštím, za předpokladu, že se „podřídíme“ tomuto toku informací, že se jej budeme účastnit a že jej dovedeme rozklíčovat, tedy pochopíme jej a zachováme jej i v naší době živoucí a plný smyslu.

Velmi poeticky vyjádřil obsah pojmu „tradice“ britský konzervativní politik Edmund Burke: „Každý národ by měl mít systém obyčejů, který by mohl potěšit kultivovanou mysl. Abychom mohli ve své zemi nalézat zalíbení, musí být krásná. Jsou-li nám odebrány staré názory a životní zásady, ztrácíme cosi nekonečně cenného. Od toho okamžiku nemáme žádný kompas, jímž bychom se řídili, a nevíme ani přesně, do jakého přístavu to vlastně plujeme.“³⁰

Existuje samozřejmě mnoho definic pojmu „tradice“ (případně jeho českých ekvivalentů, kterými jsou mj. zvyk, zvyklost, obyčej). Příkladem zde jsou uvedeny některé z nich: „Tradice je soubor zažitých zvyků, myšlenek a norem, předávaných z generace na generaci. Součást národního kulturního dědictví.“³¹

„Obyčej je vzorec společenského chování, pro který neexistuje žádná zvláštní kontrolní instance. Vykonavatelé jej vnímají jako přirozenou součást životního stylu.“³²

„Tradice je souhrn zvyků a zvyklostí, které mají charakter generačního dědictví“³³

Všechny výše uvedené definice mají společné, že pod pojmem tradice popisují pouze to, co by se dalo nazvat tradicemi nemateriálními. Existují však také tradice materiální, ať již jsou to budovy, památníky, dokumenty, starožitnosti, sochy, obrazy, nářadí, stroje, atd.

Charakteristickým rysem tradic je jejich synkretická povaha, jsou spojením prvků, které vznikaly v různých historických obdobích a za různých podmínek. V každé době podléhaly reinterpetaci a byly jim přisuzovány nové významy. Jak uvádí E. Shils (1983), byly ovlivňovány vnitřními i vnějšími faktory, tedy změnami politického a ekonomického prostředí uvnitř společnosti, stejně jako vlivem či tlakem okolního sociálního, kulturního, přírodního, hospodářského, ekonomického a politického prostředí.³⁴

³⁰ Burke, E. Úvahy o revoluci ve Francii. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 199. 278 s. ISBN: 978-80-85959-23-9.

³¹ Vondrušková, A. České zvyky a obyčeje. Praha: Albatros, 2004. 367 s. ISBN: 80-00-01356-8.

³² Jandourek, J. Sociologický slovník. Praha: Portál, 2001. 174 s. ISBN: 978-80-7367-269-0.

³³ Šottnerová, D. Lidové tradice. Praha: Rubico, 2009. 253 s. ISBN: 978-80-7346-096-9.

³⁴ Shils, E. Tradition. Chicago: University of Chicago Press, 1983. 334 s. ISBN 0226753263. OCLC 11354393.

Pro kulturní tradice platí, že mají tendenci působit jako prostředek stabilizace společenských vztahů. Posilují totiž vědomí společné minulosti a hrdosti na ni, umožňují současné generaci ztotožnit se s touto společnou minulostí. Na druhé straně, jednotlivec je člen dané společnosti a její kultury do té míry, do jaké sdílí kulturní tradici s ostatními jejími členy.

Stejně jako rituály, i tradice umožňují, v případě jejich přijetí, snadnější začlenění do dané společnosti. To platí v dnešní, globalizované době dvojnásob, neboť se nemusí jednat pouze o přijetí tradic místních či regionálních, ale také tradic národních. Společnost je dnes více než v minulosti tvořena také lidmi, kteří přicházejí z jiných končin světa a z jiného kulturního prostředí, aby s námi dočasně nebo natrvalo sdíleli prostor, který považujeme za svůj.

S kulturními tradicemi a rituály jsme seznamováni již od narození v rodině, ve škole, v našem bezprostředním okolí. Některé z nich dodržujeme rádi, k některým jsme vychováváni či dokonce nuceni. Když dospějeme, získáme právo rozhodovat o svém životě sami a dodržovat takové tradice a rituály, jaké se nám líbí a s těmi lidmi, se kterými nám to bude příjemné. Nebo spíše takové, kterým jsme se naučili vzhledem k místu původu či ke svému pohlaví, a s těmi lidmi, které budeme potřebovat při kariérním či společenském růstu, případně při provozování sportovních aktivit a jiných našich koníčků a zálib? Nezačneme některé rituály nakonec tak trochu také spoluvytvářet a některé tradice pozměňovat? Co na nás při tom bude působit, jak nás bude ovlivňovat okolí prostředí? Bude se náš postoj k tradicím a rituálům ještě nějak vyvíjet s rostoucím věkem a zkušenostmi? Lze vůbec tradice nějak měnit, nebo je to něco stabilního a pevného, s časem neměnného?

Jako dospělí jsme a budeme s tradicemi a rituály konfrontováni téměř neustále. I při psaní diplomové práce v „klidu“ Vánočních svátků, „je třeba“ absolvovat několik návštěv rodičů, příbuzných a dětí, prožít přitom několik svátečních obědů a večeří, tradičně s rybí polévkou, kapry, šupinami pod talířem, s předáváním dárků, několik slavnostních proslovů, přípitků a přání, zvonění zvonkem a zpívání koled. Vyslechnout komentáře k vánočním a novoročním projevům státníků. Přivítat nový rok slavnostním přípitkem, ale třeba také zazpívat si jednou za rok s televizí státní hymnu, podívat se na novoroční ohňostroj. To jsou tradice a rituály plně uvědomované a prožívané. Nicméně pokud si pustíme tradiční vánoční pohádku, o přestávce se z reklamy, jen tak mimoděk dozvíme, že „náš nejtradičnější pivovar vyrábí pivo originální, jasné a zlatavé barvy již od roku 1842“, přičemž hned další reklama zve k pití nefiltrovaného ležáku, vyráběného „tradičními technologiemi“ již přes 500 let.

Tradice mohou dobře prodávat, a to někdy i zcela nové výrobky, technologie nebo nápady (kdyby tomu tak nebylo, nevyskytovalo by se to slovo tak často v reklamě). Tradice a rituály na nás působí uklidňujícím dojmem, v člověku je prostě stále něco, co nás nutí se vracet k tomu prvotnímu, tradičnímu, zažitému, k podstatě, obnovovat původní řád. Na druhé straně je člověk také tvor zvědavý, který má touhu objevovat a poznávat nové, naše cesta světem má proto často podobu určité spirály, máme tendenci vracet se s novými poznatky a zkušenostmi na stará a známá místa, ke starým stylům a technologiím. Je to patrné v mnoha oborech lidské činnosti, příkladem v umění, kde románský sloh navazoval na umění a architekturu starého Říma a novorománský se k němu s využitím nových technologií o mnoho století později vracel, gotika převrátila od základů románský sloh, jako později renesance a barokní sloh (a svět) převrátily sloh a svět gotický, obloukem se opět vracely jejich modifikace, novogotika, novorenesance, novobaroko atd.

Podobné tendence lze vysledovat v mnoha oborech lidské činnosti, ale například také v náboženství, kde „nová“ náboženství, jako křesťanství, změnila svět, aby později „zestárla“, prošla sama mnoha změnami a bylo třeba znovu a znovu se vracet k jejich kořenům, nacházet a obnovovat původní a tradiční učení a významy a působit tak nové revoluce a historické zvraty. V křesťanství tak postupně vznikly (a vznikají) všechny reformační (reformace, lat. „obnova“) směry.

Tradice se v minulosti stávaly prostředkem, s jehož pomocí docházelo k obrodě národů, argumentem v politickém boji, často sil „konzervativních“ vůči silám „liberálním“, byly využívány či zneužívány různými ideology, často ideology nacionálními. Nelze se domnívat, že tomu v budoucnosti bude jinak.

Tradice jako takové samy o sobě nezmizí, ale podléhají neustálým, byť pozvolným změnám a boj za jejich zachování v současné podobě je předem prohraný. Na druhé straně, snahou společnosti, která se nazývá kulturní, by mělo být předat tyto tradice generacím dalším tak, jak byly předány nám generacemi předchozími. S plným vědomím, že v globální společnosti existují jejich početné alternativy, kterými mohou být postupně doplňovány, měněny a v delším časovém horizontu i nahrazovány.

1.2 Role rituálu při vzniku a upevňování společnosti

M. Eliade (2009) píše, že divoké, neobdělané oblasti, neobydlené pustiny, neznámá moře a kraje, připodobňovala archaická společenstva k prvotnímu Chaosu, k beztvaremu způsobu bytí. Teprve pomocí rituálů, konáním obřadů, „*které symbolicky opakují akt stvoření*“, se tato území stávala vlastní, stejně jako nově postavená obydlí

domovem a sakrální stavby chrámem. „*Osídlení nového, neznámého a neobdělaného území odpovídá aktu stvoření*“ a jejich rituální převzetí je opakováním tohoto prapůvodního aktu stvoření světa. Dále uvádí, že souběžně se symbolikou „Stvoření světa“ existovala i symbolika „Středu světa“, kde posvátná hora, ležící „ve středu světa“ (v prostoru, obývaném danou společností) byla místem styku Nebe se Zemí, chrám nebo palác potom symbolizoval tento střed světa v daném městě a každý dům byl středem světa pro danou rodinu. Tato místa byla rituálně obydlena a představovala „Axis Mundi“, osu světa, místo setkání Nebe, Země a Pekla (podsvětí)³⁵.

Symbolika aktu stvoření, kterým společnost přijímá za své nově objevené země, nově osídlená území, nově založená města či nově postavené stavby, provází konání lidské společnosti po celou dobu její dlouhé historie, stejně jako symbolika středu světa. Malá část rituálů prošla napříč historií a společnostmi takřka beze změny až do dnešních časů. Stejně jako v dávných dobách, při vzniku judaismu a později křesťanství a islámu, se i dnes světí nové sakrální stavby na chrámy, jejich nově vybudované části na oltáře či kazatelny a nové výrobky na bohoslužebné předměty, stejně jako v dávných dobách i dnes mohou být „znesvěceny“ a je třeba je znovu rituálně „očistit“.

Také symboliku „Středu světa“ můžeme vysledovat napříč stoletími až do dnešní doby. Posvátná hora Kailás v Tibetu patří bohům a je místem, na které se nesmí vstupovat. Jako posvátné jsou na jiných místech a v jiných kulturách uváděny například hory Tchai-šan (Čína), Fudži (Japonsko), Arunáčala (Indie), Ararat (Arménie), Sinaj (Egypt), Uluru (Austrálie) a mnohé další, u nás takovými byly třeba Radhošť, Říp, Velíz, Hostýn. Vstup na některé z hor byl zapovězen, na jiných se budovala obětní místa, stavěla hradiště, později chrámy, na další z nich se pořádaly či doposud pořádají náboženské poutě, konají se na nich kázání, ale také pietní akce, lidová shromáždění, politické promluvy. Stejně jako krajinné dominanty pro společnost či národ byly i nejvyšší stavby, chrámy či paláce přirozeným prostorem pro shromažďování lidu měst a obcí.

Se symbolikou „Stvoření světa“ a „Středu světa“ přímo i nepřímo souvisí řada rituálů. Budování sakrálních staveb bylo a dodnes je spojeno s množstvím architektonických předpisů, týkajících se orientace stavby, vnitřního členění, symboliky výzdoby. Příklady toho, jak byly tyto předpisy přísné a jak detailně řešily jednotlivé fáze výstavby, lze vysledovat ve Starém zákoně, v Koránu apod. Rituálně probíhalo

³⁵ Eliade, M. *Mýtus o věčném návratu (archetypy a opakování)*. Praha: Oikoymenth, 2009. 132 s. ISBN: 978-80-7298-388-9.

pokládání základů (spojené kdysi i s lidskými a zvířecími oběťmi) i zasvěcení. Protože byl v minulosti „profánní“ a „sakrální“ prostor úzce propojen, obdobné rituály lze vysledovat i při stavbě lidských příbytků. I jednotlivá lidská povolání měla svou symboliku, pozůstatkem které jsou i dnes některé cechovní rituály (podrobněji viz. L. Benoist, 1995)³⁶.

Rituály můžeme vysledovat mj. také ve starověkém zemědělství, jehož naprostá závislost na počasí vyústila v řadu úkonů, spjatých především s vegetačními cykly, ale též s fázemi měsíce, v suchých klimatických pásmech s periodickými cykly povodní nebo s příchodem období dešťů apod. Později byly tyto rituály podřízeny církevním předpisům a zvyklostem a různou formou začleněny do církevních kalendářů. Právě rituály, spjaté původně s vegetačními a lunárními cykly, patří dnes v naší společnosti k nejrozšířenějším.

V přirozených (archaických) náboženstvích je rituál vyjádřením předpokládaného vztahu příčiny a následku, aktem, jehož vykonáním si společnost či jedinec zajišťují úspěšný lov, přízeň duchů zemřelých či bohů, vyléčení nemoci či seslání nemoci na někoho jiného. Takový akt má přesně stanovený průběh, který má zaručit úspěšný výsledek. Pokud se výsledek nedostaví, je třeba rituál provést přesněji, ve vhodnou dobu, opakovaně.

Starý zákon přináší velmi důležitou změnu. Starozákonní Bůh přikazuje provádět rituály (zde by se dalo říci ceremoniály), které samy o sobě nezaručují výsledek. Oběti jsou prováděny na počest Boha, Bůh však koná na základě vlastních pravidel, oběti přijme či nepřijme, přináší spásu či záhubu, mlčí. Kromě dodržování pravidel ceremoniálních vyžaduje též dodržování pravidel, které by se daly nazvat „morální“. Křesťanský teolog Tomáš Akvinský již definuje náboženství jako „*prokazování (protestatio) víry, naděje a lásky, jež člověka prvotně obrací k Bohu*“³⁷, z této definice by se vzhledem k rituálům v současném náboženství dalo odvodit, že nestačí rituál (například modlitbu) provést, je třeba věřit v jeho moc, upírat se k němu s nadějí (neboť jistota splnění požadavku neexistuje) a prokazovat lásku (v tomto případě plnit stanovená morální přikázání, spojená s možností, že bude rituál úspěšný).

Tato podmíněnost rituálu, daná existencí jakési společenské smlouvy mezi Bohem a lidmi ve smyslu Starého a později Nového zákona (poté též například v Koránu) je na druhé straně kompenzována možností vystoupit (za předpokladu

³⁶ Benoist, L. Znaky, symboly a mýty. Praha: Victoria publishing, 1995. 122 s. ISBN: 80-85865-49-1.

³⁷ Sokol, J. Člověk a náboženství: Proměny vztahu člověka k posvátnému. Praha: Portál, 2004. 246 s. ISBN: 80-7178-886-4.

dodržování ustanovení smlouvy) z cyklického času, ve kterém se střídají období hladu a hojnosti, roční období, tak jako jednotlivé generace, tedy z cyklu život-smrt a vstoupit do času lineárního, který má budoucnost, určitý cíl, byť tento cíl přesně neznáme a nemáme ani jistotu, zdali právě pro nás bude konečný cíl vysvobozením či zkázou. Jak uvádí M. Eliade, dochází k „valorizaci dějin“, Bůh (bohové, héroové) již není tím, kdo stvořil archetypová gesta mimo náš současný čas (první tanec, první svatební obřad, rituál, sloužící jako vzor), která mají být stále opakována, ale zasahuje do dějin, dává hodnotu a smysl historickým událostem, které se již dějí z jeho vůle a v konkrétním čase³⁸.

Nová náboženství samozřejmě při svém vzniku často přejímají rituály náboženství původních a začleňují je do své věrouky, příkladů takového přijetí je mnoho, některé jsou doložitelné lépe a některé obtížněji. Lze uvést velké množství svátků, ať již to jsou Vánoce, Velikonoce, Nový rok, období takových svátků slavily archaické společnosti po celém světě. Patří k nim jistě rituál mužské obřizky v židovství, který má obdobu již ve starém Egyptě, ale i obřizky ženské, která není, navzdory obecnému přesvědčení, záležitostí náboženskou, ale spíše kulturní, především v Asii a Africe ji dnes v různé míře a různým způsobem praktikují společenství muslimská, židovská i křesťanská. Patří k nim ale také křest, dnes přijímaný jako základní křesťanský rituál, o kterém M. Eliade píše, že „*odpovídá rituální smrti starého člověka po níž následuje nové zrození. V kosmické rovině se rovná potopě: zahlazení obrysů, splnutí všech forem, ústup do beztvareho*“.³⁹ Je tedy určitou obdobou vegetačních rituálů, obdobou cyklického opakování Stvoření, jak dále uvádí M. Eliade, je založen „*na principu komplexní symboliky periodické regenerace*“⁴⁰.

Křest je ve všech jeho křesťanských obdobách iniciačním rituálem, který u většiny církví podstupuje narozené dítě z popudu jeho (věřících) rodičů, představuje svým způsobem příslib zasvěcení Bohu. Biřmováním se naopak uděluje svátost dospělosti pro člověka již pokřtěného, podmínkou je znalost náboženského učení, jedná se tedy o samostatné a vědomé rozhodnutí biřmovaného, o vědomé přijetí zasvěcení se Bohu. Obdoba křesťanského křestu, a/nebo biřmování je jako rituál doložena u většiny náboženských směrů.

³⁸ Eliade, M. Mýtus o věčném návratu (archetypy a opakování). Praha: Oikoymenh, 2009. 132 s. ISBN: 978-80-7298-388-9.

³⁹ Eliade, M. Mýtus o věčném návratu (archetypy a opakování). Praha: Oikoymenh, 2009. 132 s. ISBN: 978-80-7298-388-9.

⁴⁰ Eliade, M. Mýtus o věčném návratu (archetypy a opakování). Praha: Oikoymenh, 2009. 132 s. ISBN: 978-80-7298-388-9.

Výše uvedené rituály jsou až na výjimky rituály celospolečenskými, jejich prvotním úkolem bylo zajistit soudržnost rodiny, klanu, obyvatel dané lokality, města, národa či státu. Ačkoli jejich způsob provádění se v čase neustále měnil, jejich společenská funkce zůstala nezměněna. Schopnost zachovat jejich pradávno symboliku, udržovat staré zvyky a provádět s tím související rituály, tedy schopnost zachovat „sváteční“ prostor v „obyčejném“ životě, přinášela zároveň možnost tuto společnost dále upevňovat a rozvíjet. Analogicky se tedy dá předpokládat, že množství a četnost provádění takových rituálů je indikátorem stavu dané společnosti.

Velmi důležitou roli rituálů při samotném vzniku společnosti vnímá i R.A. Rappaport (1999)⁴¹, který v účasti na rituálu spatřuje nikoli pouhé opakování nějaké původní, prastaré formy, ale daleko spíše veřejnou formu přijetí a přihlášení se k jejímu obsahu jako k něčemu závaznému pro každého ze zúčastněných jednotlivců.

Člověk je tvor společenský, pokud mu to není z nějakého důvodu znemožněno, jeho život je úzce spojen s životem společnosti. Existuje velmi významná skupina rituálů, která v podstatě tvoří most mezi jednotlivcem a společností, jednatelce do společnosti začleňuje, určuje mu ve společnosti jeho vlastní místo. Je to skupina rituálů, které nazýváme přechodovými. Dochází během nich k přechodu z jednoho stavu, období života člověka, z jedné společenské situace, ke stavu, období či situaci druhé, ale také k přechodům mezi jednotlivými časovými, lunárními či astrologickými cykly, ročními obdobími apod. Přechodovými rituály procházejí ale často mj. i cizinci při příchodu na území jiné vesnice, klanu či státu, náboženští konvertité, hosté v rodině apod. Tradiční (stabilizovaná) společnost, ať již rodinná, kmenová, městská, národní či státní, se vyznačuje poměrně jasnou strukturou vztahů, hodnot a rolí, které v této společnosti sehrávají jednotlivci. Přechodové rituály umožňují (ale též realizují, usnadňují, vymezují) přechod z jedné „role“, z jedné životní fáze, z jednoho období či od jedné události ke druhé a samy tak tvoří jakési mezníky v životě jednotlivců i společností. Původním účelem těchto rituálů bylo nejen chránit jedince, procházející zlomovým obdobím svého života, tedy obdobím nestability, ale také poskytnout ochranu ostatním členům společnosti právě před touto nestabilitou a naučit je, jak se v takových situacích mají chovat. Přechodové rituály zdůrazňují nevšednost dané změny, podtrhují její význam, umožňují se s ní vyrovnat, ale také pomáhají jedinci přijmout zodpovědnost, související s novou společenskou funkcí.

⁴¹ Rappaport, R.A. Ritual and Religion in the Making of Humanity (1999). In: Sokol, J. Člověk a náboženství: Proměny vztahu člověka k posvátnému. Praha: Portál, 2004. 246 s. ISBN: 80-7178-886-4.

Přechodovým rituálům se důkladně věnoval A. van Gennep (1997)⁴², který pro tyto „rites de passage“, které definoval jako „*rituály, jež provázejí každou změnu místa, stavu, společenského postavení a věku*“ navrhl základní, trojfázové schéma přechodu od jednoho stavu ke druhému (oddělení / odloučení / preliminální fáze – přechod / pomezí / liminální fáze – opětovné začlenění / znovupřijetí / postliminální fáze), ze kterého jeho nástupci dodnes vycházejí (fáze jsou odvozeny z latinského „limen“ ve významu „práh“, v některé literatuře je užito slov „liminární, pre-, a postliminární“). Je třeba si uvědomit, že samotný přechodový rituál nemusí být na první pohled kontinuálním sledem jednotlivých výše uvedených fází, ale může být vnímán nezasvěceným pozorovatelem jako dva či tři samostatné, nezávisle na sobě a někdy i v delším časovém sledu probíhající rituály, navíc ještě s rozdílnou důležitostí jednotlivých fází, popřípadě, u některých rituálů, s jednou z uvedených fází zcela potlačenou či tvořící pouze nezřetelnou část fáze jiné.

Liminální fáze je jakýmsi narušením navyklého řádu věcí ve společnosti, často se vyznačuje inverzí (proměnou rolí a společenských pozic), často se v této fázi nacházející jedinci setkávali s motivy smrti. Liminální stav je šedou, zdánlivě neviditelnou zónou, která stojí jaksí mimo společnost. Převrácení rolí není jejich popřením, pouze stavem, který má usnadnit reflexi, podobně jako rituální smrt má usnadnit pochopení toho, co je to vlastně život. Liminalita nepopírá strukturu, není v tomto smyslu společensky negativním prvkem, umožňuje naopak snadněji nahlédnout do struktury těchto vztahů, uvědomit si jejich relativitu, případně tuto strukturu i změnit. Kmenové a městské společnosti ještě pojímaly liminalitu jako přechodný jev, který trval pouze v rámci daného rituálu, ve společnostech velkých již může být něčím trvalejším, co vystupuje z obvyklé struktury po delší dobu (postava šaška či klauna, věštcí, filozofové, mnišské řády, kláštery).

Pro A. van Gennepa (1997) „...*znamená život sám oddělování a opětné spojování, změnu podoby a stavu, smrt a znovuzrození.... činit a přestávat, čekat a odpočívat, a pak znovu začínat, ale jinak. A stále existují nové prahy, které je třeba překračovat, prahy léta a zimy, prahy určitého období nebo roku, měsíce nebo noci, prahy narození, dospívání, zralosti a stáří, prahy smrti a posmrtného života – pro ty, kdo v něj věří.*“⁴³

⁴² Gennep, A. van. Přechodové rituály: Systematické studium rituálů. Praha: Lidové noviny, 1997. 201 s. ISBN: 80-7106-178-6.

⁴³ Gennep, A. van. Přechodové rituály: Systematické studium rituálů. Praha: Lidové noviny, 1997. 201 s. ISBN: 80-7106-178-6.

Mezi přechodové rituály řadí A. van Gennep především rituály, spjaté s těhotenstvím a porodem, s narozením a dětstvím, iniciační rituály (obřízka, křest, biřmování), rituály, související s třídami, kastami, cechy či řemesly, zásnubní a svatební obřady (včetně odluky a rozvodů) a pohřební obřady. Ve svém díle shrnul poznatky o přechodových rituálech takto:

1) Pod rozmanitostí vnějších podob se objevuje charakteristické trojfázové schéma. Opakuje se ve všech přechodových rituálech a v rámci různých stadií přechodového rituálu.

2) Střední či pomezí (liminální, prahová) fáze může získat určitou autonomii v rámci celého obřadu.

3) Přejít z jednoho sociálního postavení do jiného se spojuje s územním přechodem, jako je například vstup do vsi nebo do domu⁴⁴.

Pro A. van Gennepa nebyly rituály řadou folklórních prvků, které se dají třídít podle vnější podobnosti, stupně vyspělosti společnosti, podle svých bezprostředních pozitivních či negativních důsledků, podle používaných nástrojů, stupně fyzického násilí apod. Spatřoval jejich celkový význam ve společenských obřadech, nechtěl je posuzovat odděleně, sbírat je jako rostliny v herbáři a zbavit je tak jejich opodstatnění, logického postavení ve společenském vývoji (jak to někdy činil například J.G. Frazer)⁴⁵. Van Gennep se zabýval především mechanismem působení rituálů na jedince a společnost.

Práci A. van Gennepa, obzvláště střední, liminální fázi přechodových rituálů, dále rozpracoval V. Turner (2004). Ve své knize „Průběh rituálů“⁴⁶ zavedl pojem „communitas“ pro nestrukturované, rovnostářské (takříkajíc bratrské), otevřené lidské společenství (někdy přirovnávané k prvotnímu komunismu, hnutí „hippies“, anarchismu, pozdějšími antropology též k prvotnímu husitství, chiliasticko-apokalyptickým hnutím, atd.), typické pro tuto střední fázi a pojem „liminalita“ (prahovost, prostřední stav, mezistav) právě pro tuto střední fázi, kterou často přirovnává ke smrti, k pobytu v lůnu, k neuspořádané divočině, k neviditelnosti, k zatmění, k bezpohlavnosti či oboupohlavnosti apod. Jedinci, nacházející se v liminální fázi, již nejsou tím, čím ještě nedávno byli, a ještě nejsou tím, čím teprve po určité době budou. Nacházejí se právě mezi stavy a postaveními, určenými a uspořádanými společenskými zákony, zvyklostmi, konvencemi a obřady. Žijí

⁴⁴ Gennep, A. van. Přechodové rituály: Systematické studium rituálů. Praha: Lidové noviny, 1997. 201 s. ISBN: 80-7106-178-6.

⁴⁵ Frazer, J.G. Zlatá ratolest. Praha: Mladá fronta, 1994. 632 stran. ISBN 80-204-0488-0. Frazer, J.G. Zlatá ratolest: druhá žeň. Praha: Garamond, 2001. 296 s. ISBN: 80-86379-18-3.

⁴⁶ Turner, V. Průběh rituálu. Brno: Computer Press, 2004. 194 s. ISBN: 80-7226-900-3. str. 95-127.

v anonymitě, chovají se většinou pasivně a pokorně, jsou bezvýhradně podřízeni autoritám, učitelům, představeným, jsou nuceni bez stížností přijmout jakýkoli trest.

Turner ukazuje konflikt struktury a liminality jako proces, stojící v samých základech společnosti. Řád se rodí z chaosu, struktura z antistruktury (liminality), společenský řád vzniká na základě zkušeností z nestrukturované, rovnostářské lidské společnosti (communitas). Život člověka je řadou stavů a přechodů, okamžiků struktury a communitas. Struktura a antistruktura se vyznačují dvěma odlišnými typy sociálních vztahů. Struktura je charakteristická pro společnost s jasně definovanými vztahy, pozicemi a rolmi začleněných jednotlivců, pro liminalitu je typická právě Turnerova „communitas“. Jedinci, kteří společně podstupují iniciaci (novicové, dospívající), mají mezi sebou mnohem pevnější pouto, protože v této fázi své existence ztratili svůj společenský statut a společně též snášejí rozličné útrapy, kterými se liminalita vyznačuje). Communitas vzniká (mimo jiné také) v těch situacích, kde jedinci sdílejí jednotnou vizi, pro kterou obětují značnou část svého ega a ostře se vymezují vůči tradiční společnosti. Mezi „communitas“ lze zařadit většinu počínajících náboženských a filozofických hnutí ve společnosti, byli jimi prvotní křesťané, stejně jako příslušníci hnutí hippies, ale též disent, odpůrci totalitních režimů.

Liminalitu nachází Turner ve většině rituálů (nejen tedy u rituálů přechodových). Ty, které ji postrádají, nazývá ceremoniály, pouze formou, na rozdíl od rituálů, ve kterých spatřuje kontrast formy s něčím, co ji přesahuje, s jinakostí. Rituál otevírá prostor liminalitě a tak umožňuje vznik nové struktury.

A. van Gennep a V. Turner zastávali k přechodovým rituálům převážně kladný vztah, viděli v nich mimo jiné posilování společenské solidarity. Jiní autoři vnímali naopak určitou „normalizaci násilí“ v těchto rituálech, někdy i legitimizaci společenské hierarchie (to ovšem zrovna tak může být rysem kladným) či prvky agrese vůči sousedním společenstvím, ale též pobídku k opuštění pozemské existence (M. Bloch, 1992)⁴⁷. Poslední Blochova námitka by mohla být vztažena nejspíše na liminální stadium rituálů, s pozemskou existencí častěji končily právě chiliasticko-eschatologické kultury a apokalyptická hnutí, která se obecně dají přiřadit k rovnostářským společnostem, nacházejícím se v liminální fázi (pozn. aut.). Spojení prvků násilí a posvátna, vyvolávání strachu při znovupřijetí, v postliminální fázi, je každopádně velmi účinný způsob, jak podpořit význam jakéhokoli rituálu a zajistit jeho uložení hluboko do paměti jedince. *„Stejně jako lidé nemohou žít uprostřed násilí, nemohou ani velmi*

⁴⁷ Bloch, M. Prey into Hunter: The Politics of Religious Experience. In: Bowie, F. Antropologie náboženství. Praha: Portál, 2008. 336 s. ISBN 987-80-7367-378-9.

dlouho přežít, opomíjejí-li jeho existenci nebo namlouvají-li si, že násilí přes rituální zákazy s ním spojené se dá nějak využít pouze jako nástroj lidstva, nebo že se lze dát do jeho služeb..... zásadní pro blaho příslušného společenství je optimální vzdálenost. Přiblíží-li se společenství posvátnému na příliš krátkou vzdálenost, může jej posvátné pohltit, pokud se naopak společenství od posvátna příliš vzdálí, pokud se vzdálí z dosahu terapeutických hrozeb posvátna, pozbude účinků jeho plodné přítomnosti.“ (R. Girard, 1996)⁴⁸.

Přechodové rituály bývají nazývány též rituály iniciačními, často jsou totiž spojeny s iniciačními obřady. M. Eliade (2004)⁴⁹ uvádí tři typy iniciačních obřadů (ze kterých v moderní společnosti zůstávají zachovány první dva typy):

a) kolektivní rituály, spojené s přechodem od dětství nebo adolescence do dospělosti (společné pro všechny členy společnosti),

b) rituály, související se vstupem do nějaké formy tajné společnosti (vyhrazené pro jedno pohlaví či společenskou třídu),

c) rituály, související s funkcí šamana kmene.

Mimo rituály, které můžeme považovat za celospolečenské, existuje i množství rituálů, které jsou omezeny na jednotlivce, rodinu či skupinu lidí. K takovým můžeme v průběhu dějin a v různých společnostech řadit například obřad pití čaje, různé společenské a sportovní hry, předávání darů mezi jednotlivci a skupinami, pořádání oslav, hostin, rytířských turnajů. Všechny tyto rituály spojuje myšlenka vycházet pokud možno bez problému se svými nejbližšími, sousedy, nadřízenými či podřízenými, vybudovat si s nimi pevnější a bezpečnější, nejlépe přátelské vztahy, získat spojence a příznivce pro vlastní záměry, nebo alespoň vyjednat mír tam, kde hrozí válka, dohodnout výhodnější podmínky tam, kde by jinak hrozila ztráta majetku či si nějakým způsobem zvýšit společenskou prestiž. Všem těmto rituálům předchází rituál základní, pozdrav.

Pozdrav, pokývnutí hlavou, smeknutí klobouku, podání ruky, přivítání, to vše jsou rituály, které mají původ v dávné historii lidstva a jejichž prvotní podobu a význam dnes již většinou neznáme, nebo ji pouze odhadujeme. Podle některých antropologů člověk podáním ruky ukazuje, že v ni nedrží zbraň a že je tedy připraven k dialogu namísto k agresi. Přivítání hosta chlebem i solí je zase rituálem (patrně staroslovanským), kterým vítáme vzácné hosty. Chléb je běžnou a odvěkou součástí

⁴⁸ Girard, R. Violence and the Sacred (1996). In: Bowie, F. Antropologie náboženství. Praha: Portál, 2008. 336 s. ISBN 987-80-7367-378-9.

⁴⁹ Eliade, M. Iniciale, rituály, tajné společnosti: Mystická zrození. Brno: Computer Press, 2004. 213 s. ISBN 80-722-6901-1.

stravy, sůl bývala vzácností, spojení obou potravin bylo jistě symbolické. Rituální je nejen předání daru, ale také jeho převzetí, v tomto případě je i dnes minimálně neslušností, pokud si nějaká vzácná návštěva alespoň kousek chleba neposolí a nechutná. Vyplatí se znát ty nejběžnější rituály svých hostitelů, to, co kdysi mohlo být přímým ohrožením vlastního života nebo důvodem k velkým nepříjemnostem, je i dnes alespoň předmětem komentářů médií (viz. bezděčné odmítnutí tohoto daru královnou Alžbětou II při návštěvě Slovenska)⁵⁰.

Z podobných rituálů se postupně staly zvyky, nad nimiž nepřemýšlíme, konáme je automaticky, jejichž nedodržení by mohlo ohrozit naši pověst, v horším případě třeba i bezpečí. Takové rituály vždy sehrávaly a bezpochyby dodnes sehrávají velmi důležitou sociální roli, vytvářejí totiž základní společenské vztahy. Pozdrav, potřesení rukou, drobné dárky, pohlednice z dovolené, záležitosti, které vnímáme jako pouhé formality, mají ve skutečnosti i dnes hluboký smysl. Upevňují naše společenské vztahy, soudržnost, ukotvují nás pevněji ve společnosti. Nevzniklo by bez nich přátelství, partnerské vztahy, těžko by se bez nich vybudoval pracovní kolektiv, přestaly by fungovat obchodní vztahy, mezinárodní záležitosti by se staly neřešitelnými.

Rituální obřady byly a jsou spjaté s narozením i smrtí člověka a provázejí jej celým životem. Je samozřejmé, že se objevují i v souvislosti s lidským zdravím, tedy při léčbě různých onemocnění. Jak uvádí M. Eliade (2009), nemoc, tak jako každé vybočení z obvyklého běhu událostí, byla v archaické společnosti vnímána jako „rituální vada“. Mohla být důsledkem předchozích „špatných“ činů (porušení zákazu, nedodržení rituálu, kontakt se zapovězeným tvorem či předmětem), popřípadě vznikla působením jiného, silnějšího rituálu (uhrnutí, uřknutí)⁵¹. Z tohoto pojetí nemoci samozřejmě vycházela i léčba, která spočívala opět v aplikaci určitého rituálu. Ze společenského hlediska je zajímavé, že, ačkoli se léčbou zabýval specialista (mág, šaman), byl pouze jakýmsi prostředníkem, rituál byl společenskou akcí, neboť ohrožen nebyl pouze jednatel, ale jeho prostřednictvím celé společenství. Celé společenství také často bylo zapojeno v rituálu léčby, vyjadřovalo nemocnému svou účast, podporovalo ho v boji s nemocí. S obdobou takových starobylých rituálů (možná lépe řečeno s konáním, majícím podobu rituálu a podobné účinky) se dnes můžeme setkat například při komunitní a skupinové terapii, ať již při ni jde o léčbu duševních chorob, závislosti na návykových látkách apod.

⁵⁰ Alžběta urazila Slováky: Odmítla chléb a sůl. In: Blesk.cz., 18.9.2014 [online]. [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/152689-video-alzbeta-ii-na-slovensku-odmitla-chleb-se-soli-prezident-hral-na-fujaru.html>.

⁵¹ Eliade, M. Mýtus o věčném návratu (archetypy a opakování). Praha: Oikoyomenh, 2009. 132 s. ISBN: 978-80-7298-388-9.

V souvislosti s léčebnými rituály lze ještě uvést, že zrovna tak, jako šaman či mág neléčili přímo, ale zprostředkovaně, zprostředkovateli léčby byly pro archaická společenstva též (v první řadě rostlinné) medikamenty. Rostliny původně nebyly jako léčivé vnímány pro své fyzikální a především chemické vlastnosti (konzistence, obsah chemických látek), ale proto, že „měly svůj nebeský prototyp“, popřípadě „je jako první utrhli Bůh (hrdina, prapředek)“. Neměly tedy hodnotu samy o sobě, jejich hodnota byla mnohdy nabyta až určitým rituálem, který opakoval dávný archetyp, ať již se týkal způsobu či času utržení, přípravy a užití. M. Eliade (1997)⁵² popisuje velké množství příkladů rituálního sběru, přípravy a užití léčivých rostlin z rumunského venkova, obdobné rituální zacházení s rostlinami je známé ve všech kulturách světa a napříč historickými dobami. Tedy nejenom ve středověké Praze, i když císař Rudolf II a alchymista Jeroným Alessandro Scotta jsou ve filmu *Císařův pekař a Pekařův císař* (1951) při hledání mandragory za úplňku, po kohoutím zakokrhání a s nebohousí zástupnou obětí nezapomenutelní.

Zajímavým rysem rituálů se ve svých výzkumech zabýval antropolog Alfred Reginald Radcliffe-Brown (1952)⁵³. Dokázal, že mají důležitou funkci při zpracování emocí, pocitů, při jejich zprostředkování rodině a širší společnosti a při jejich předávání dalším generacím. Jmenovaný antropolog se zabýval významem smutku, pláče, smíchu a například také objímání, které se vyskytují v řadě rituálů. Často se jedná o emoce ritualizované, nikoli autentické a spontánní, často jsou prostředkem k uvolnění emocionálního napětí ve společnosti, k předcházení agrese a k znovuoživení harmonického soužití společenství. Z výsledků jeho výzkumu vyplývá, že takové rituály symbolickými prostředky a gesty uchovávají emoce společenství a udržují tak jeho kontinuitu.

Podobný účel měly rituální hry původních obyvatel Střední Ameriky, které lze při troše fantazie připodobnit k dnešnímu basketbalu (podrobněji např. A. Matesková, 2010)⁵⁴. Hra samotná byla obrazem putování slunečního kotouče po obloze, vycházela tedy z mýtu o stvoření světa a byla jeho reaktualizací. Účastníci hry (ne vždy to byli pouze poražení) byli obětováni některému z božstev. Lidské oběti byly získávány pro tento účel i pořádáním rituálních válek. M. Eliade (1997)⁵⁵ píše o smyslu lidských obětí v různých dobách a společnostech, volně řečeno, že měly za úkol zopakovat prvotní

⁵² Eliade, M. *Od Zalmoxida k Čingischánovi*. Praha: Argo, 1997. 222 s. ISBN: 80-7203-132-5.

⁵³ Radcliffe-Brown, A.R. *Structure and Function in Primitive Society*. In: Bowie, F. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008. 336 stran. ISBN 987-80-7367-378-9.

⁵⁴ Matesková, A. *Lidské oběti v kontextu aztéckého slunečního kultu*: bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta filozofická, 2010. [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/216532/ff_b/bakalarska_prace.pdf .

⁵⁵ Eliade, M. *Od Zalmoxida k Čingischánovi*. Praha: Argo, 1997. 222 s. ISBN: 80-7203-132-5.

mytickou obětí a zajistit pokračování života společnosti (reaktualizace mýtu), zajistit plodnost, úrodnost půdy, dodat životní sílu bohům, obnovit styk s předky či zesnulými, někdy měl také obětovaný doručit bohům určitou zprávu, atd.

Typickým příkladem rituálního zprostředkování emocí byl a zůstává pohřební obřad se všemi drobnými souvisejícími rituály, kterými jsou v naší kultuře třeba oblékání zesnulého, smuteční hudba, proslov, pohřební hostina, méně často již související modlitby, pohřební průvod, poslední rozloučení u otevřené rakve, zcela výjimečně plačky (myšleno najaté). Vše to jsou důležité kroky, které pozůstalým pomáhají zpracovat smutek, účast na pohřbu je takřka povinná u blízkých příbuzných, očekávaná u vzdálených příbuzných a přátel, žádoucí u spolupracovníků atd. Projevy účasti, ale i pouhou svou přítomností smuteční hosté pomáhají pozůstalým vyrovnat se s traumatem, neúčast na pohřbu, vynucená například nemocí, je pro nejbližší zesnulého naopak velmi traumatizující. Zrovna tak je traumatizující fakt, že člověk zůstane nepohřben (např. prohlášením za nezvěstného), proto je (nejen) v euroamerické civilizaci patrná snaha o konání pohřbů i v případech, že nebylo nalezeno tělo zemřelého (válka, přírodní katastrofy, havárie apod.).

V moderní euroamerické společnosti, tedy ve společnosti, která vyrůstá na křesťanských základech a prošla postupně různými fázemi oddělování vlivu náboženství a církve na státní správu a život členů této společnosti, existuje zřetelné oddělení záležitostí profánních (světských) a sakrálních (posvátných). Záležitosti světské převládají a světský a posvátný prostor jsou navzájem natolik odlišné, že přechod z jednoho do druhého často vyžaduje přechodovou dobu či nějaký rituál. Nebylo tomu tak vždy a v některých jiných společnostech tomu tak není ani dnes. Pokud se pomyslně vydáme k počátkům civilizace (popřípadě nahlédneme do společnosti odlišné od té, ve které žijeme), zjistíme, že se prostor světský neustále zmenšuje a prostor posvátný zde začíná převažovat.

U společností, stojících na počátku vývoje (popřípadě u společností, které neprošly sekularizací, oddělením vlivu náboženství na státní správu a na život v této společnosti), potom prostor posvátný zahrnuje téměř veškerou lidskou činnost. Magické a náboženské jednání souvisí s narozením, obživou, cestováním z místa na místo, se sňatkem, se stavbou domu, s léčbou nemocí, se smrtí. Přechodové obřady a rituály se stávají součástí běžného života, rituál zde není přechodem mezi posvátným a světským, ale v rámci posvátného přechodem z jednoho přesně vymezeného stavu či situace do stavu či situace jiné, stejně tak přesně vymezené. Volně řečeno dle M. Eliadeho, také jakýkoli nezdár, pohroma, přírodní katastrofa, napadení nepřítelem,

úmrtí nešťastnou náhodou, to vše je zde vysvětlováno „rituální chybou“ společnosti nebo jednotlivce v této společnosti, popřípadě větší mocí magického rituálu nepřítele či soupeře, větší mocí jeho božstev. A každá rituální chyba si žádá nápravu, provedení obřadu, reaktualizaci zopakováním mytického aktu prvotního stvoření, návrat k neposkvrněnému stavu. V takové společnosti je život vlastně nepřetržitým sledem rituálů, které na jedné straně odsunují projevy lidské individuality zákonitě na vedlejší kolej (neboť to, co nebylo vykonáno jako nápodoba mytického konání, jako zopakování činu dávných předků, co není konáno ve smyslu posvátných knih a jejich příkázání, je v zásadě chybné či v lepším případě nepodstatné), na druhé straně umožňují chápat a nést tíhu života, neboť *„...individuální nebo kolektivní utrpení má vždy své vysvětlení. Proto je a může být snesitelné“⁵⁶*.

1.3 Společenské rituály v dnešní době

Prastaré rituály dostávají velké množství podob v různých historických dobách a společnostech, postupně získávají i nové významy, stejně jako jsou ritualizovány nové činnosti. Stejně tak, jako naši předci vztyčovali své totemy a modly na místech, kam při stěhování kmenů doputovali, vztyčovaly se později kříže, erbovní znamení, vlajky. V této souvislosti lze dnes jako rituální akt vnímat slavnostní vztyčení státní vlajky na domě české olympijské reprezentace v olympijské vesničce, neboť ten se tímto rituálním aktem stává „naším“ územím v „cizím“ kraji. Nebo také vztyčení české vlajky na vojenské základně v afghánském Lógaru. Aby se „cizí“ země stala „naší“ zemí, můžeme si s sebou ale přinést také „prst“ z rodné země“, kousek půdy, kterou si do nového domova nezřídka přinášeli přistěhovalci (nebo odnášeli sudetští Němci při násilném odsunu ze své původní domoviny). Cizí zemi lze také za vlastní přijmout polibkem, tak, jak to udělal Jan Pavel II na letišti v Praze. Podobně se „naší“ stane loď, sestavená z dílů, vyrobených od Číny po Polsko, když ji před vyplutím slavnostně „pokřtí“ předseda vlády lahví šampaňského. Pokud se mu tu láhev ovšem nepovede rozbít, stala se „rituální chybou“ a loď je odsouzena k brzkému zániku, stejně jako nebohá Costa Concordia. *„Podle italských médií má na nehodě podíl i fakt, že plavidlo nebylo při spuštění na vodu pokřtěno, což je podle námořníků špatné znamení. Loď*

⁵⁶ Eliade, M. Mýtus o věčném návratu (archetypy a opakování). Praha: Oikoymenh, 2009. 132 s.

*před lety křtila modelka českého původu Eva Herzigová, láhev šampaňského se však nerozbila.*⁵⁷

Příklady toho, jak se symbolický a posvátný akt „Stvoření světa“, tedy přijetí „neznámého, chaotického, cizího“ za „známé, řádné, naše“ může transformovat do naší „profánní“ doby je bezpočet, na základní kámen novostavby je třeba poklepat, knihu, nové hudební CD, novou módní kolekci či mládě v zoologické zahradě je třeba pokřtít (a co je křest, než smrt starého a stvoření nového, přijetí cizího za naše).

Dalším pozůstatkem některého z dávných rituálů je vztyčování májky (též máje) na násvi či na volném prostranství. Tento zvyk je rozšířený především v evropských státech. Prostý nebo ozdobený kmen stromu, pokud možno co nejvyšší (někdy i více spojených kmenů) se u nás vztyčuje nejčastěji 30. dubna nebo 1. května, ale v jiných oblastech i v období svátku sv. Jiří, letnic nebo letního slunovratu, popřípadě v době svátku patrona, kterému je zasvěcen místní kostel, každoročně nebo v delších časových obdobích. Tento rituál je spojen s řadou dalších (tanec, slavnosti, vítání jara, soupeření mezi obcemi) a opět lze dnes již obtížně vysledovat, zdali na počátku stála symbolika „Stvoření světa“, „Středu světa“, nebo jde o dnešní podobu rituálu, souvisejícího s vegetačními cykly či s kultem stromů. Podstatné je, že i tento rituál dnes, tak jako na počátku lidských dějin, má významnou společenskou funkci, dokáže shromáždit obyvatelstvo a sjednotit je společným úkolem, proměnit den všední v den sváteční (a mnohdy také, napříč příbuzenskými, pracovními a jinými vztahy, rozdělit jinak homogenní společnost na ty, kteří jsou „naši“ a ty druhé, tedy „cizí“. O takových svátcích se É. Durkheim (2002) vyjadřoval v tom smyslu, že *„...představují rozhodující příležitosti, kolem nichž se ustavují a udržují lidské skupiny a na nichž zakládají svoji identitu“*.⁵⁸

S rituály je v dnešní době spojena celá řada svátků, původně náboženských, dnes pro značnou část populace spíše kulturních. Masopust (6. ledna až přelom února a března) je u nás spojený s maškarními průvody a zabíjačkami. Velikonoce (první neděle po prvním jarním úplňku, tedy konec března či počátek dubna) přinášejí množství rituálů, spojených se symbolikou příchodu jara (vynášení či upalování smrtky), nového života a plodnosti (velikonoční vejce, velikonoční zajíc, pomlázka) a také (alespoň dnes již v převážné míře) s křesťanskou symbolikou (beránek, kočičky, velikonoční svíce-paškál). Svatodušní svátky (též letnice, 50 dní po Velikonocích) jsou

⁵⁷ Opustil jsem loď jako poslední, trvá na svém kapitán italského vraku. In: Novinky.cz., 15.1.2012 [online]. [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/256261-opustil-jsem-lod-jako-posledni-trva-na-svem-kapitan-italskeho-vraku.html>.

⁵⁸ Durkheim, É. Elementární formy náboženského života: systém totemismu v Austrálii. Praha: Oikoymenh, 2002. 492 s. ISBN: 80-7298-056-4.

časem náboženských, ale i lidových poutí, ojediněle se na Moravě ještě koná jízda králů. Dožínky, hody či posvícení nemají přesný termín, jsou spojeny s oslavami sklizně, úrody, s koncem léta a s nástupem podzimu, symbolika a rituály jsou co do oblastí velmi rozdílné. Vánoce (25. prosince až 6. ledna), předkřesťanská oslava slunovratu a křesťanská oslava narození Ježíše Krista, u nás jednoznačně nejoblíbenější svátek bez ohledu na náboženské vyznání a politickou příslušnost, je spjat se symbolikou jmelí, adventního věnce, vánočního stromku, betlému a vánočního cukroví, s tradicí vánočních koled, s nákupem kapra a se štědrovečerní večeří, s rozdáváním dárků, s návštěvou půlnoční mše a konečně s příchodem Tří králů.

K rituálům, které jsou (alespoň ve středoevropských podmínkách) praktikovány pouze částí společnosti, přesto však jsou zasazeny v obecném povědomí a částečně získaly novou, profánní podobu, patří například pouť. Původně rituál, spojující návštěvu některého z poutních míst, které má náboženský význam, existující ve většině náboženských vyznání. Z mnoha poutních míst lze u nás jmenovat Velehrad, Hostýn, Stará Boleslav, Blatnici pod Svatým Antonínkem, v Evropě Santiago de Compostella, Lourdy, Řím či novodobé Medžugorje, v jiných krajích a náboženstvích Jeruzalém se zdí nářků, hory Sinaj či Tabor, Mekku se svatyní Ka'ba, Bódhgaju s místem, kde Buddha dosáhl probuzení, Amritsar se sikhskou svatyní, hinduistické Váránasí a nesčetné další⁵⁹. Pouť, v jiných zemích a kulturách náboženský svátek, symbolické, často namáhavé nebo dokonce nebezpečné a s mnoha rituály spojené putování s iniciačními prvky, se u nás postupně stala oslavou svátku patrona místního kostela, spojenou se znovuvysvěcením kostela (odtud posvícení) a výročním trhem, později (a pro někoho již pouze) symbolem zábavy, komerčním prvkem s kolotoči, cukrovou vatou a houpačkami.

G. Kaufmannová-Huberová (1998)⁶⁰, volně řečeno, uvádí, že pro všechny rituály je společné, že probíhají podle určitých pravidel, která často zůstávají po dlouhá období neměnná. Se změnou ve společnosti mohou některé z těchto rituálů ztrácet svůj smysl a nejsou-li naplněny novým obsahem, brzy zanikají nebo se stávají pouhou formou bez obsahu (V. Turner by řekl ceremoniálem)⁶¹. Právě takovou formou bez obsahu se pro mnoho lidí může stát jakýkoli náboženský rituál, dosvědčuje to ostatně předchozí odstavec. Ceremoniály, formy bez (alespoň z pohledu laika) evidentního obsahu, jsou dnes přítomny v každém náboženství, ať je to oblečení kněží, pořadí

⁵⁹ Mihola, J. a kolektiv. Na cestě do nebeského Jeruzaléma: poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu. Brno: Moravské zemské muzeum, 2010. 234 s. ISBN 978-80-7028-359-2.

⁶⁰ Kaufmannová-Huberová, G. Děti potřebují rituály. Praha: Portál, 1998. 94 s. ISBN: 80-7178-203-3.

⁶¹ Turner, V. Průběh rituálu. Brno: Computer Press, 2004. 194 s. ISBN: 80-7226-900-3.

rituálních úkonů, zapalování svící, obětní dary, obřadní omývání rukou. U mnohých z nich lze najít původ v náboženstvích archaických společností a spojitost s tehdy prováděnými rituály.

Příkladem přechodových rituálů (a jejich fází), stále se udržujících v naší společnosti, jsou například dospívání – zasnoubení (zásnubní prsten) – manželství (s netušeným množstvím svatebních rituálů, mj. prsten, manželský slib, únos nevěsty, přenesení přes práh), nebo přijetí (do řádu, do vojenské služby, spojené často s ostříháním vlasů, odevzdáním šatů) – přechod (noviciát, přijímač, omezení pohybu, přechodná pravidla) – znovupřijetí (přijetí do řádu, udělení hodnosti, povýšení na mazáky, stabilní pravidla), do struktury přechodových rituálů lze zařadit také vítání novorozenců, křest, biřmování, obřady, související s nástupem na základní, střední či vysokou školu, ale též s ukončením některých typů škol (maturita, promoce), jednoznačně také pohřební rituály a některé další. Někdy jsou jako určitý typ přechodových rituálů vnímány i postupy v psychologické praxi, například skupinová terapie při léčbě různých typů závislostí, rodinné a systemické konstelace.

Závěrem části, týkající se přechodových rituálů, lze uvést příklad, jak jeden z důležitých rysů přechodových rituálů a rituálů vůbec, v tomto případě nutnost a zároveň možnost uvědomit si přicházející změnu, prožít si ji a připravit se na ni, vystihl v jedné své knize při popisování svatebního obřadu spisovatel Milan Kundera: „*Viděl jsem před očima ten věnec, jak pluje, jak ho podává potok říčce, říčka řece, řeka Dunaji a Dunaj moří. Viděl jsem před očima ten věnec a jeho nenávratnost. V té nenávratnosti to bylo. Všechny základní životní situace jsou nenávratné. Aby byl člověk člověkem, musí tou nenávratností projít s plným vědomím. Vypít ji do dna. Nesmí švindlovat. Nesmí se tvářit, že ji nevidí.*“⁶²

Tak jako při vzniku společnosti, i dnes je účast na společenském dění (mezi které slavení, svátky a podobné rituály patří) v podstatě veřejnou deklarací loajality vůči dané společnosti, tedy méně obřadnou formou dalších deklarativních činností, jakými je třeba jiný rituál, ruka na srdci či postoj v pozoru při zpěvu státní hymny nebo zpěv státní hymny samotné. Dále uvedené situace, za kterých je státní hymna hrána či zpívána, názorně ukazují na rozdíly mezi tím, kdy je (prožívaným) rituálem a kdy je ceremoniálem (vyprázdněným gestem). Určitě je na první pohled patrný rozdíl mezi vnímáním státní hymny, hrané veřejně například ve Spojených státech amerických a v České republice, úcta ke společným symbolům je právě v USA enormní, ale existuje mnoho situací, kdy je i u nás tento rituál intenzívně prožíván. Hymna, zahraná po

⁶² Kundera, M. Žert. Brno: Atlantis, 2007. 368 s. ISBN: 80-7108-287-2.

vítězném zápase ve finále mistrovství světa (či Olympijských her, na disciplíně v podstatě nezáleží), hymna, hraná v posledních minutách starého roku a hymna, kterou jsme slýchali každým dnem na konci televizního vysílání jediného programu ještě v dobách socialistické republiky byla tatáž, ale při té poslední uvedené situaci jistě nikdo nevstával z gauče.

Tak jako je účast na určitých rituálech deklarací loajality vůči dané společnosti, je naopak neúčast často velmi negativně vnímána. J. Keller (1997) dokonce říká „*Odmítnutí jakékoli účasti na rituálech osvobozuje člověka od společnosti v tom smyslu, že ho odsuzuje do naprosté sociální izolace*“.⁶³

Vlastní rituály si vytvářejí pracovní kolektivy, zájmové skupiny, ale i přátelé při společenských setkáních. Mohou mít mnoho podob, od těch běžných, jakými je kytička na stole od ředitele při životním jubileu či „povinnost“ pozvat členy kolektivu na „skleničku“ do restaurace po skončení pracovní doby, až po ty poněkud bizarnější. Respondentka jako příklad uvádí ze svého bezprostředního okolí píseň, zpívanou všemi členy kolektivu při každém setkání, za povinnosti vstát, přituknout si skleničkou s vínem a podívat se do očí každému z těch ostatních, a to celkem osmkrát v průběhu písně, vždy, když zazní slova „pojdme se napít“. Takový rituál je ve vinařské společnosti ještě celkem pochopitelný, pouze napít se při něm nedá stihnout.

Funkci uvolnění a zprostředkování emocí převzaly v současné společnosti různé společenské hry, sport, tanec, hudba. O spojení tance a hudby s rituály již byla řeč, také dnešní formy sportu a společenských her se postupně vyvinuly z rituálních činností, soubojů, rituálních válek. Rituály, související s oslavou vítězství, vstřeleného gólu nebo dosaženého bodu jsou dnes čím dále propracovanější, vyžadují často dlouhý společný nácvik, spolupráci aktérů na hřišti i v hledišti. Jsou spojovány nejen s uvolňováním kladných emocí, ale také (podobně jako sportovní aktivity) s korekcí napětí a agresivity ve společnosti. Samotná hra či sport v sobě ostatně zahrnují rituální prvky a do minulosti lze vysledovat, že ne vždy byly hry a souboje nevinnou zábavou. Neplatí to pouze o tzv. bojových sportech (karate, judo, kendó, sportovní šerm). Při pohledu na předvádění původně rituálního maorského tance haka novozélandskými ragbisty si lze snadno představit, že takové rituální hry a souboje nebyly kdysi ceremoniálem, formou bez obsahu, divadlem pro publikum, byly prožívaným rituálem, měly za úkol nejen zastrašit soupeře, ale, a to především, přimět bohy ke spolupráci.

⁶³ Keller, J. Úvod do sociologie. 4. rozšířené vydání. Praha: SLON 1997. 181 s. ISBN 80-85850-25-7.

1.4 Nejčastější rodinné rituály

Rituály spoluvytvářejí sociální vztahy mezi lidmi v dané společnosti, zrovna tak jako upevňují vztahy mezi rodinnými příslušníky. Provázejí důležité momenty života každého člena rodiny, jako jsou narození, křtiny (pokud jsou v rodině za důležité považovány), narozeniny, svátky a výročí (osobní, společenské, národní), zasnuby, svatby, pohřby.

Právě vzpomínky na společné oslavy výše uvedených událostí a na ritualizované prvky v našem rodinném životě, ať jimi jsou chvíle, strávené u společenských her s rodiči, večerní předčítání pohádek, nedělní obědy u babičky (nebo naopak absence takových vzpomínek) velmi výrazně formují celý náš život a ovlivňují naše chování v dospělosti.

Společné oslavy narozenin, nedělní oběd, společná modlitba při oslavě Vánočních svátků, návštěva pomníčku příbuzných na hřbitově, to vše vybočuje z našeho běžného života, z času profánního a stává se součástí času posvátného pro toho, kdo je schopen přijmout svou účast na těchto rituálech a pochopit jejich význam. Naopak, to vše může být pouze přehlídkou ztraceného času, konáním beze smyslu, pouhým ceremoniálem pro toho, kdo se takového jednání zúčastní pouze donucen okolnostmi a účastní se ho jenom svou fyzickou přítomností, vnitřně jej neprožívá.

Přítomnost či absence rituálů v rodině ovlivňuje nejen rodinné vztahy, ale vytváří též naši osobnost. Jejich přijetí či odmítnutí má velký vliv na naše pozdější chování, na naši schopnost vyrovnávat se s vývojovými krizemi, začleňovat se do širší společnosti, do struktur školních, zájmových či pracovních kolektivů. Usnadní či znesnadní nám vytváření vazeb s partnerem, s jeho rodinou, s našimi vlastními dětmi.

O tom, jak negativní vliv může mít například nezvládnutí či nesprávné nastavení rituálu loučení, píše G. Ryšánková (volně řečeno, zkráceno)⁶⁴. Ta uvádí, že nastavení jasného a předvídatelného chování při loučení v raném dětství (např. pusa při odjezdu dítěte, slib jeho brzkého návratu, dodržení slibu) dodává dítěti jistotu, že až se vrátí, budou tam všichni blízcí (jde tedy jen o přechodný čas, který má svůj smysl). V budoucím životě se tak dítě naučí loučit se, projevovat svůj cit, dodržovat slib, být pro ostatní čitelné. Formují se tím očekávání do budoucnosti, když se někdo rozloučí, řekne, že se znovu vrátí a opravdu se tak stane, lidem se může věřit. Podobný pocit jistoty, bezpečí, předvídatelnosti, spolehnutí se na druhé lidi, dodávají dětem i rituály

⁶⁴ Ryšánková, G. Kulatý stůl: rodinné rituály. In: Lata – programy pro ohroženou mládež, o.s. [online]. [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: www.lata.cz/news/kulaty-stul---rodinne-ritualy.doc.

okolo usínání (pusa na dobrou noc, čtení pohádky, později už pouze popřání dobré noci) a též rituál vstávání.

Rodinné rituály jsou u dětí často postupně nahrazovány rituály společenskými, tak jak dospívají a hledají svou roli v různých kolektivech mimo rodinu. Pokud je rodinné pouto silné (i na základě rituálů rodinných) dojde později k určité stabilizaci a k jejich návratu k některým rituálům rodinným. Pokud se takové pouto dostatečně nevytvořilo (i na základě absence rodinných rituálů), může dojít i k rozpadu rodiny a k upuštění od společných oslav narozenin, výročí a svátků atd. Vzor chování rodičů (ať již pozitivní či negativní) je ale v každém případě patrný i v chování jejich potomků, například v jejich schopnosti či naopak neschopnosti navazovat a udržovat vztahy.

Mezi rodinné rituály patří často také doba a pořadí jednotlivých jídel, jejich rozdělení na běžná a určitým způsobem sváteční, stanovení míst u stolu, ale také doba a způsob zapínání televizoru, sledování zpráv na určité televizní stanici, volba typických programů. O tom, jak jsou tyto zdánlivé maličkosti pro nás důležité a zároveň vlastně často zůstávají skryté a probíhají automaticky, se můžeme přesvědčit, když do domácnosti (ať již na návštěvu či na delší pobyt) přibude nový člen a přinese si s sebou svůj (často velmi rozdílný) systém hodnot. Nějakou dobu potom trvá, než se ustálí nové pořadí, popřípadě než přejmeme nové rituály a přizpůsobíme se tak novému členu domácnosti (popřípadě on nám).

Většina „náboženských“ rituálů doznala v euroamerické společnosti podstatných významových změn, část zcela zanikla nebo s náboženstvím již není spojována. Stále však existuje velké množství prastarých, praktikovaných rituálů, zrovna tak důležitých pro každého ze zúčastněných, jako pro celou společnost. Mají obrovský význam v životě rodinném a stály při samém vzniku společnosti, právě tak jako při vzniku náboženství v této společnosti. Jsou to přechodové rituály, rituál křtu, rituál svatební a rituál pohřební.

Křest novorozenců je rituálem, jehož obliba v naší společnosti a v současné době roste i mezi nekřesťanskou či neprovozující částí obyvatelstva, což dokonce ze strany katolické církve vzbudilo požadavek na náležité poučování rodičů před křtem, v některých případech odmítání křtu a dále podnítilo diskuzi o smyslu křtu novorozenců vůbec (některé jiné křesťanské církve, například Apoštolská církev či baptisté, právě z toho důvodu provádějí křest až v dospělosti).

Svatba je rituálním ukončením samostatné existence dvou jedinců na tomto světě a jejich vstupem do společného soužití. Prožití (či neprožití) takového rituálu se svým významem dá srovnat s prožitím (či neprožitím) rituálu pohřebního.

Možná to zní poněkud morbidně, ale stejně jako rituál pohřební, umožňuje i rituál svatby nejbližším příbuzným, především rodičům svatebčanů, přijmout osamostatnění se jejich dětí, často i jejich odluku, a především naprostou změnu jejich role. Jak uvádí Matoušek (1997), „*Mohou vzniknout nečekané konflikty, týkající se očekávané koncepce svatby. Její průběh je svědectvím o tom, nakolik se mladému páru podařilo naplnit úsilí o jeho rozhodovací autonomii*“.⁶⁵ Svatební rituál, tak jako většina rituálů, plní funkci přenosu tradic na další generaci.

Svatba je symbolickým spojením rodin (a hezky na to autorku této práce upozornila její matka, když řekla: „*s manželem si bereš i toho posledního strejdu z Dlouhopolska a tetu z Jizbické Zavadilky*“), statků, ale i společností obou manželů. Ve svatebních rituálech najdeme odkazy k dávným mýtům a k tradicím předků, jsou ovlivněny současnými společenskými trendy, právními normami, ale také řadou pověr a s nimi spojených úkonů, estetickým cítěním a kreativitou účastníků obřadu. K původním prvkům svatebního rituálu mohl patřit například únos nevěsty, výkupné, symbolické pokrytí nevěstiny hlavy šátkem či závojem, výměna prstenů, překročení prahu apod.⁶⁶ Svatební rituály lze rozdělit do skupiny rituálů předsvatebních (zásnuby, žádání o ruku, ohlášky, loučení se svobodou, příprava na svatbu), svatebních (oblečení svatebčanů, příjezd, sejmutí závoje, oddání) a posvatebních (házení kytice, rýže, chomout, svatební hostina, únos nevěsty, střepy, tanec v kruhu, svatební cesta, oslavy výročí svatby).

Pohřební rituál reaguje na smrt, právě vědomí smrtelnosti je tím, co nás nejvíce odlišuje od ostatních tvorů a právě přechod člověka mezi zemřelé, pohřeb je proto patrně vůbec prvním lidským rituálem. Pohřební rituál je typickým příkladem jednoho z mnoha přechodových rituálů, který přejímají, patrně bez výjimky, všechna společenství, kultury a náboženské společnosti (k dalším náleží například křest, biřmování či svatba). Právě tento rituál je také nejlepším ukázkou toho, že „...*“svátky“ vůbec nemusí znamenat totéž, co radovánky, nýbrž právě jen vykročení z běžného chodu života, kterým každé úmrtí nepochybně je*“.⁶⁷

Se smrtí souvisejí i další rituály, prováděné v souvislosti se Svátkem zesnulých (též Dušičky). Vzpomínka na všechny věrné zesulé, patří patrně k nejdéle praktikovaným rituálům, i když datum 1. listopadu jako konkrétní den této vzpomínky

⁶⁵ Matoušek, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON, 2003. 161 s. ISBN: 80-86429-19-9.

⁶⁶ Jiroušková, J. a kol. Svatební rituály u nás a ve světě. Praha: Lidové noviny, 2012. 337 s. ISBN: 978-80-7106-229-5.

⁶⁷ Sokol, J. Člověk a náboženství: Proměny vztahu člověka k posvátnému. Praha: Portál, 2004. 246 s. ISBN: 80-7178-886-4.

na zesnulé byl (v křesťanských zemích) zaveden až roku 998 právě proto, aby se do té doby provozované „pohanské“ obřady staly obřady křesťanskými.

Zdali je či není úcta k zemřelým, k předkům, přímo projevem náboženství, je otázkou definice náboženství, nikoli předmětem této práce. O tom, že strach vůbec a strach ze smrti především stojí na počátku náboženství, uvažoval již v době značně vzdálené Lucretius (pro toho byly motivem ke vzniku náboženství strach ze smrti, obsahy snů a neschopnost výkladu přírodních jevů)⁶⁸, dodnes to tvrdí například marxističtí filozofové. Naproti tomu J.Z. Smith (1991) píše, že „*Rituály ani náboženská vyprávění nikdy neslouží k vysvětlení přírodních dějů, nýbrž užívají přírodní skutečnosti k výkladu něčeho jiného*“⁶⁹. Také J. Sokol (2004) zdůvodňuje na základě prací dřívějších autorů, že u vzniku náboženství nestál strach z nepoznaných jevů, spíše nesamozřejmost lidské existence, vděčnost jednotlivce a společnosti (za záchranu či umožnění života, za zajištění zdrojů obživy, za zdraví a štěstí atd.) a uvádí: „*Jako je filosofie podle Platóna odpovědí na nesamozřejmost bytí, je náboženství odpovědí na dar existence.*“⁷⁰

S.J. Wolin a L.A. Bennettová (1985)⁷¹ se pokusili rozdělit rodinné rituály dle typu na rodinné slavnosti, které upozorňují na časové přechody a vývojové stupně rodiny (svatby, narozeniny, pohřby, Vánoce, Velikonoce, Nový rok), rodinné tradice, které jsou méně kulturně specifické a více typické pro danou rodinu, nemají úplnou pravidelnost a posloupnost svátků, přesto však jsou dodržovány víceméně pravidelně (návštěvy příbuzných, nedělní oběd) a nakonec vzorcované rodinné interakce, které jsou více skryté, upevňují individuální identitu, která vyrůstá z identity rodinné (pozdravy, ranní káva, pravidelný čas oběda, víkendové aktivity, ukládání dětí ke spánku).

Z historického hlediska je zajímavý také pohled na mužskou a ženskou roli při vytváření rodinných rituálů, tyto role totiž byly a stále povětšinou i jsou odlišné. Jak uvádí G. Ryšánková, „*Muži se účastnili zejména přechodových rituálů – tedy rituálů spojených s nějakou vývojovou krizí, ženy naopak s dítětem trávily většinu času, proto byly účastny na každodenních rituálech*“.⁷² I dnes, přestože často dochází k určité záměně či splývání mužské a ženské role, často platí, že matky hrají důležitou roli

⁶⁸ Titus Lucretius Carus. O přírodě. Praha: Svoboda, 1971. 272 s. ISBN: 25-068-71

⁶⁹ Smith, J.Z. A slip in time saves nine. (1991) In: Sokol, J. Člověk a náboženství: Proměny vztahu člověka k posvátnému. Praha: Portál, 2004. 246 s. ISBN: 80-7178-886-4.

⁷⁰ Sokol, J. Člověk a náboženství: Proměny vztahu člověka k posvátnému. Praha: Portál, 2004. 246 s. ISBN: 80-7178-886-4.

⁷¹ Wolin, S.J., Bennet, L.A.: Rodinné rituály. s. 38 – 41. In: Kontext I-3, 1985 [online]. [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: <http://www.lirtaps.cz/wp-content/uploads/2015/08/Kontext-I-3-1985.pdf>.

⁷² Ryšánková, G. Kulatý stůl: rodinné rituály. In: Lata – programy pro ohroženou mládež, o.s. [online]. [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: www.lata.cz/news/kulaty-stul---rodinne-ritualy.doc.

zejména při emocionálním rozvoji dítěte (jsou více zaměřeny na city), zatímco muži napomáhají rozvíjet jeho společenské aktivity a technické schopnosti (jsou více zaměřeni na výsledek). Z uvedeného je patrné, že obě role jsou stejně, a to velmi důležité, pokud je jedna z rolí z nějakého důvodu potlačena, ovlivňuje to negativně chod celé rodiny.

Zatímco rodinné rituály jsou spojovacím článkem jednotlivce s nejbližším okolím, v našem životě lze objevit množství rituálů, které jsou, někdy více a někdy méně, typické spíše pro jednotlivce. Rituály nás jako drobné úkony či jednoduchá gesta provázejí každým dnem našeho života. Každý z nás má typický způsob oblékání, chůze, stravování, řízení vozidla, komunikace s okolím. Každý jinak zdravíme, jinak navazujeme přátelské vztahy, volíme jiný postup při namlouvání partnera. Od druhých se odlišujeme i osobitými projevy náklonnosti, přízně, smutku, odstupu, nelibosti či nenávisti.

Rituál často slouží jednotlivci k překonání či zmírnění úzkosti v okamžiku určité životní krize. Umožňuje vyrovnat se s neznámou, novou, neočekávanou nebo zdánlivě nepřekonatelnou situací v krizích individuálních (intrapersonální konflikt) či společenských (interpersonální konflikt). Krizové rituály mohou pomoci připustit, zpracovat a překonat strach, dodat sílu a odvalu, umožnit novou orientaci, nastavit rámec pro to, jak zvládat doposud nepoznanou situaci.

Každý člověk hledá životní řád, své pevné místo ve společnosti a v čase. Právě rituální činnost mu napomáhá toto pevné místo najít. Jako rituální činnost může být tedy chápána každá činnost, u níž si lze její rituálnost uvědomit. Ranní káva, večere s rodinou, nedělní oběd u rodičů, natahování hodin v předsíni, to vše může být činností rituální, pokud tato činnost probíhá s vědomím daného času a místa. Takový rituál vytváří rámec dané události, začleňuje ji do souvislostí, soustředí naši pozornost, umožňuje nám prožívat něco, o bychom jinak neprožívali, pomáhá nám strukturovat čas, hodiny v daném dni, dny v týdnu, prostřednictvím slavení svátků týdny v roce. Náš život tedy rituály také vybočuje z linie práce, obživa, povinnosti, všední den do linie sváteční, umožňuje nám těšit se, slavit, dovolit si být neužitečný a chvíli stát mimo povinnosti.

Ale natahovat hodiny či pít kávu můžeme také naprosto nerituálně, jaksí mimoděk, v případě hodin pokud si všimneme, že se zastavily, v případě kávy prostě proto, že večer usínáme při psaní své diplomové práce. Rituálem se jinak běžná činnost stává, pokud je opakována ve stejnou dobu či při stejné příležitosti a slouží jako příprava k činnosti následující. Rituálem může být prakticky každý úkon, který záměrně

provádíme tak, aby se rituálem stal. Rituál jako akt je zvýrazněním cíle na úkor prostředku, nejde již ani tak o to, co při něm provádíme, daleko spíše o to, k čemu směřujeme, na co se připravujeme, co nás čeká, kam spějeme, čeho v konečném důsledku chceme dosáhnout. Viditelná část našeho jednání se může navenek jevit směšná, nesmyslná, zmatečná, prostá účelu, protože rituální jednání je jednání vnitřní, jako takové je soustředěné a hluboce prožívané. I pro jedince v dnešní společnosti může být rituální jednání tím, čím bylo společnosti tradiční, tedy nastolením (vnitřního) řádu, ostrůvkem klidu v oceánu chaosu věcí a dějů kolem nás.

Rituály se u jednotlivce mohou vyskytnout také jako patologický jev, tedy jako projev určitého duševního onemocnění. Například Obsedantně kompulzivní porucha (OCN) patří k těm, při kterých mají postižení nutkání vykonávat tzv. kompulze, v podstatě rituály, kterými se zbavují strachu, ukotvují se v čase a v místě. Pocit úzkosti je vede k naléhavé potřebě vykonávat opakovaně stereotypní pohyby či mentální činnost, například uklízet stejný prostor či omývat stejné předměty v bytě, symetricky seskupovat předměty, opakovaně se vracet a zamykat byt, projevovat nadměrný strach z infekce, ze špíny, dotýkat se opakovaně předmětů, opakovat si nahlas či v mysli slova či čísla, ale také například shromažďovat předměty.

Pokud lze z výše uvedeného vysledovat nějaký významný rozdíl mezi rituálem jako přirozeným prvkem v životě člověka a kompulsí jako projevem choroby, je to především pocit jistoty, prožitku místa a času, vedoucí v konečném důsledku k upevnění sociálních vztahů v případě rituálu a pocit úzkosti, nejistoty, výčitky svědomí a deprese, vedoucí v konečném důsledku k rozvratu sociálních vztahů v případě kompulze.

1.5 Společenské rituály a jejich projevy

2.1.1 Rodina

Rodinné rituály a tradice nám mnoho napovědí o otevřenosti či uzavřenosti dané rodiny ve vztahu k okolnímu světu, o jejím sociálním postavení, o politickém či náboženském přesvědčení nebo naopak o jeho absenci. Tvoří osobitý soubor činností, které rodinu určitým způsobem stmelují a upevňují a zároveň ji také vymezují vůči okolnímu světu. Tak jako rodina přebírá některé tradice a rituály z předchozích rodin všech jejich příslušníků, vytváří si také nové, své vlastní, pouze pro ni typické rituály a celý tento komplex předává přes děti dalším generacím. Zde lze spatřit určitý konzervativní prvek rituálů, neboť tyto tradice a rituály často zůstávají zachovány i přes změnu například náboženské, politické, kulturní či ekonomické situace v okolním světě,

ve kterém rodina žije. Umožňují tak zachovat a přenést principy, morální postoje, kulturní hodnoty, například přes některá neklidná historická období, dalším generacím.

Dítě, vyrůstající ve fungující rodině, si tradice a rituály této rodiny osvojí a postupně si také vytvoří svou vlastní soustavu drobných úkonů a gest, které jej budou provázet každým dnem jeho života a prostřednictvím kterých se naučí komunikovat s příslušníky vlastní a později také širší rodiny. Tyto rituály a tradice bude doplňovat a nahrazovat rituály společenskými tak, jak bude při dospívání hledat svou roli v různých kolektivech mimo rodinu. Pokud bylo vytvořeno silné rodinné pouto, dojde později k určité stabilizaci a k návratu k některým rituálům rodinným. Pokud se takové pouto dostatečně nevytvořilo (i na základě absence rodinných rituálů), může dojít i k rozpadu rodiny a k upuštění od společných oslav narozenin, výročí a svátků atd. Vzor chování rodičů (ať již pozitivní či negativní) je ale v každém případě patrný i v chování jejich potomků, například v jejich schopnosti či naopak neschopnosti navazovat a udržovat vztahy.

Významu rituálů v současné rodině se ve své diplomové práci věnovala L. Hudečková (2009)⁷³, která svým výzkumem potvrdila důležitost rodinných rituálů a tradic a kladný vztah k nim u všech dotazovaných rodin, mezigenerační přenos těchto tradic a rituálů a také rozdílnost těchto tradic a praktikovaných rituálů mezi jednotlivými rodinami. V pořadí nejčastěji konanými rituály v dotazovaných rodinách byly rituály přechodové (94,4 %), dále rituály oslavné (73,3 %) a rituály vzpomínkové (61,1 %), nejmenší význam byl připisován rituálům náboženským (8,3 %).

M. Láchová (2011)⁷⁴ se v rigorózní práci „Rodinné rituály v kontextu české kultury“ zabývala mj. přechodovými rituály jako důvodem k scházení širší rodiny příbuzných a konstatovala, že nejčastěji jsou důvodem k setkávání širší rodiny příbuzných svatby (77 %) a pohřby (67 %). Z výsledků jejího šetření dále vyplývá, že nejrozšířenějšími tradicemi, udržovanými v rodinách jsou slavení Štědrého dne a narozenin (100 %), 1. a 2. svátku Vánočního (83 %), jmenin (80 %) a svátků Velikonočních (77 %), tyto tradice se také stávají častým důvodem ke scházení širší rodiny příbuzných, konkrétně narozeniny v 77 % případů, 1. a 2. svátek Vánoční v 70 % případů, Štědrý den v 50 % případů.

⁷³ Hudečková, L. Význam rituálů v životě rodiny 21. století. Diplomová práce. Brno: Masarykova Univerzita, Pedagogická fakulta, 2009. [online]. [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/bmz49/>.

⁷⁴ Láchová, M. Rodinné rituály v kontextu české kultury. Rigorózní práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2011. [online]. [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/35997>

2.1.2 Škola

Po nástupu dětí do školy přejímá škola částečně funkci rodiny v důležitém úkolu seznamovat je s rituály a upevňovat jejich postoj k důležitým tradicím. Samozřejmě to již primárně nejsou rituály a tradice rodinné, daleko spíše rituály společenské a tradice regionální a národní. Škola k tomu využívá prvky základního školního vzdělávání a organizované mimoškolní výchovy.

Seznamování s rituály a tradicemi, tvořícími součást našeho kulturního dědictví, pomáhá budovat identitu dítěte, umožňuje mu získat vztah ke svému bezprostřednímu okolí, k regionu, ve kterém žije, k národu a vlasti.

Na prvním stupni základní školy je dnes seznamování s tradicemi a rituály věnována vzdělávací oblast „Člověk a jeho svět“, která je rozdělena na několik okruhů, přičemž téma tradice a rituály je zahrnuto v tematických okruzích „Lidé kolem nás“ a „Lidé a čas“. Tato vzdělávací oblast sdružuje přírodovědnou, vlastivědnou, zeměpisnou a dějepisnou tematiku a žáci zde mimo jiné získávají také poznatky o historii naší společnosti, o společenském životě a chování ve společnosti, základní přehled o historii a životě ve společnostech odlišných. To vše pomáhá budovat vztah k místu bydliště, k regionu a k jeho tradicím, k vlasti a také získat přehled o vývoji společnosti v čase, o proměnách lidského jednání a konání směrem z minulosti k budoucnosti.

Druhý stupeň základní školy přináší náhled k tradicím a rituálům ve vzdělávací oblasti „Člověk a společnost“, především v oborech „Dějepis“ a „Výchova k občanství“. Zatímco dějepis se zabývá vývojem společenských vztahů a tradic od vzniku společnosti, podrobněji vysvětluje počátky náboženských systémů, jejich historický vývoj až k dnešním tradicím, ve kterých se původně náboženské prvky pro velkou část společnosti mísí s prvky profánními a komerčními, výchova k občanství je zaměřena na formování charakterů žáků, na jejich úspěšné začleňování do společnosti tím, že je seznamuje s okruhem tradic a rituálů rodinných, regionálních i národních, s průběhem a formou dnešních významných svátků a slavností náboženských, kulturních i státních.

Na středních školách a gymnáziích je dané tematické věnována vzdělávací oblast „Základy společenských věd“, s předměty „Občanský a společenskovědní základ“, „Dějepis“, ale také „Geografie“ „Člověk a společnost“, religionistická témata lze najít také v předmětech „Multikulturní výchova“ nebo „Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech“. Každá ze středních škol má samozřejmě také svůj specifický okruh předmětů, příkladem Gymnázium Bohumila Hrabala Nymburk ve městě, ve kterém žiji, seznamuje s tradicemi a rituály v předmětu „Úvod do filosofie a religionistiky“, případně ve volitelném předmětu „Společenskovědní seminář“.

Rituály však nejsou ve školách pouze předmětem výuky, nýbrž také prostředkem, který umožňuje samotné vyučování organizovat. Žáci se jejich prostřednictvím seznamují s normami skupinového chování, učí se respektovat společenský řád. Rituály jsou pedagogickými prostředky, které vedou žáka s cílem změnit ho. Platí to především v mateřských školách a v nižších ročnících základních škol. J. Erhartová (2013)⁷⁵ ve své práci potvrzuje používání rituálů při výuce a výchově dětí ve všech dotazovaných mateřských školách bez rozdílu jejich vzdělávacích programů, jako důvod využívání rituálů potvrzuje skutečnost, že dodávají dítěti pocit bezpečí a jistoty.

R. Švaříček, K. Šedová a kol. (2007)⁷⁶ uvádějí, že v mateřských školách se při výuce objevují nejčastěji přechodové mikrorituály, které vytvářejí strukturu celého dne, jako příklad uvádí mj. rituály oddělení (signální pobídky, které zahajují určitou činnost), rituály pomezí (promluvy veršovaného a rýmového typu, říkanky, písničky).

Význam rituálů při podpoře učebních a vzdělávacích procesů obecně, na všech stupních školy, popisují Ch. Wulf a kol. (2007)⁷⁷, ti přisuzují rituálům ve školním vzdělávacím procesu osm funkcí, když mj. uvádějí, že prostřednictvím společně realizovaných rituálů se z jednotlivců stává komunita, tedy socializují se, rituály dovedou také zprostředkovat specifické formy učení, zasahující do psychické struktury, podporují kontinuitu učení, dovedou zmenšovat rozdíly v osobnostních předpokladech, nadání či kulturní rozdílnosti žáků, umožňují učení se pozorováním a vzájemnou nápodobou, a také, což je velmi zajímavé, společným, rituálním prožíváním úspěchů a pozitivních emocí školního kolektivu získávají jednotlivci větší pocit sebejistoty, víru ve vlastní schopnosti a kompetence, společenské rituály tak podporují individualitu jednotlivců.

Výzkum na téma rituály ve školním prostředí provedla u nás E. Typlová Komárková (2013)⁷⁸ mezi učiteli základních škol. Z výsledků vyplývá, že rituály ve výuce (dle učitelů) dětem přinášejí větší pocit jistoty a bezpečí, pomáhají naladit k určité činnosti, pomáhají strukturovat čas trávený ve škole (školní den, ale také školní rok), usnadňují uvědomit si hranice a dodržovat pořádek, napomáhají učitelům při

⁷⁵ Erhartová, J. Rituály a jejich využití v praxi mateřské školy. Bakalářská práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Pedagogická fakulta, 2013. [online]. [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: https://theses.cz/id/hgae6h/Rituly_a_jejich_vyuit_v_praxi_matesk_koly.pdf.

⁷⁶ Švaříček, R., Šedová, K. a kol. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál, 2014. 384 s. ISBN: 9788026206446.

⁷⁷ Wulf, Ch. et al. Lernkulturen im Umbruch: Rituelle Praktiken in Schule, Medien, Familie und Jugend. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden: 2007, s. 350. 1. Auflage. ISBN: 978-3-531-90456-6.

⁷⁸ Typlová, Komárková, E. Rituály ve školním prostředí. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra pedagogiky, 2013. [online]. [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz>.

organizačních činnostech, pomáhají vytvářet a posilovat pocit sounáležitosti, mají nezanedbatelnou zábavnou funkci. Provozované školní rituály dělili sami učitelé na rituály denní (zahájení a ukončení výuky, přestávky), týdenní (vyhlašování nejlepšího žáka) a roční (zahájení a ukončení školního roku, výročí, jubilea, svátky). Zajímavý byl pohled učitelů na možná rizika při používání rituálů ve škole, ti sice uváděli, že si rizika uvědomují, že se dá rituál zneužít ke strašení, ponižování, případně k trestání žáků, následně také, že hrozí riziko ztráty významu rituálu v případě, že nedojde k jeho aktualizaci, nicméně konkrétní případ z jejich školy neuvedli a tato rizika považovali za nepříliš významná a málo pravděpodobná.

2.1.3 Stát

Stát by měl občanům zaručit možnost vzdělávat se ve všem, co je pro ně užitečné, poskytnout vzdělávání právní rámec a volbu, čemu se občané budou věnovat a v čem se budou vzdělávat, spíše aktivně ovlivňovat podporou těch tradic a kulturních prvků, které se jeví být pro stát užitečné, než omezováním a zákazy bránit v přístupu k tomu, co momentálně za užitečné nepovažuje. Můžeme to nazývat vzdělávací a kulturní politikou demokratického státu.

Stanovit právní rámec vzdělávání občanů České republiky je v kompetenci Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, za tímto účelem byla vypracována „Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2020“, v přípravě je dokument „Hlavní směry vzdělávací politiky ČR 2030+“, který definuje priority a cíle vzdělávací politiky v dalším období⁷⁹. Vzdělávací politika je dle těchto dokumentů založena především na principu celoživotního vzdělávání (vzdělávání je celoživotní proces, vzhledem k rychlému vývoji společnosti, věd a technologií), na právu na vzdělání a na rovné šance v přístupu ke vzdělání, zároveň však také na principu individualizace a diferenciaci ve vzdělání (dle schopností a předpokladů) a na principu internacionalizace ve vzdělání (napomáhá soužití lidí různých národností, ras, náboženství).

Vzdělávací politika má více funkcí, z hlediska této práce jsou kromě té nejdůležitější, tedy vzdělávací, podstatné také funkce výchovná (formování osobnostních a charakterových vlastností), socializační (začleňování do společnosti), integrační (vytváření postojů a dovedností, umožňujících sociální interakce) a kulturní (poznávání kulturních tradic).

⁷⁹ Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+. In: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/strategie-2030>.

Vzdělávací politika státu upravuje oblast vzdělávání formálního, tedy vzdělávání, realizovaného ve vzdělávacích institucích, zpravidla školách, zpravidla na sebe navazujících, počínaje školou mateřskou, přes základní a střední školy různých zaměření včetně základních uměleckých škol a škol jazykových, k vyšším a vysokým školám a konzervatořím. Dosažení jednotlivých stupňů vzdělání je zpravidla potvrzováno příslušným osvědčením (a z hlediska této práce také zakončováno určitým závěrečným rituálem).

K formálnímu vzdělávání náleží jak povinná školní docházka, tak vzdělávání dospělých, tedy osob, které ukončily proces školního vzdělávání a přípravy na povolání a již vstoupily na trh práce. Jejich vlastním rozhodnutím se následně účastní procesu formálního vzdělávání, zpravidla formou dálkového vzdělávání nebo prostřednictvím korespondenčního studia.

Vedle vzdělávací politiky, která stanoví právní rámec procesu formálního vzdělávání, vytváří stát také svou vlastní kulturní politiku. Listina základních práv a svobod (ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.) ve článku 34, odstavec 2) stanoví, že: „Právo přístupu ke kulturnímu bohatství je zaručeno za podmínek stanovených zákonem“⁸⁰.

Toto právo je realizováno za pomoci různých právních norem, institucí a programů v rámci Státní kulturní politiky na léta 2015-2020 (s výhledem do roku 2025), přijaté usnesením vlády České republiky č. 266 ze dne 15. dubna 2015, Státní kulturní politika stanoví priority, záměry a opatření, jejich plnění je specifikováno v důvodové zprávě. K prioritám patří mj. podpora kulturní identity, kulturní rozmanitosti a mezikulturního dialogu, uchování kulturního dědictví, péče o lidovou kulturu, její využití při obohacení současné kultury a předání těchto projevů dalším generacím⁸¹. K realizaci státní kulturní politiky byla Ministerstvem kultury zřízena mj. Národní rada pro tradiční lidovou kulturu jako orgán poradní⁸² a Národní ústav lidové kultury se sídlem ve Strážnici jako organizace výzkumná, prováděcí a vzdělávací⁸³.

⁸⁰ Listina základních práv a svobod. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb. In: Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna [online]. [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>.

⁸¹ Státní kulturní politika na léta 2015 - 2020 (s výhledem do roku 2025). In: Ministerstvo kultury [online]. [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: <https://www.mkcr.cz/statni-kulturni-politika-69.html>.

⁸² Národní rada pro tradiční a lidovou kulturu. In: Ministerstvo kultury [online]. [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: <https://www.mkcr.cz/narodni-rada-pro-tradicni-a-lidovou-kulturu-366.html>.

⁸³ Národní ústav lidové kultury. In: Ministerstvo kultury [online]. [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: <http://www.nulk.cz/nulk-2/>.

2.1.4 Festivity

Rodina zprostředkuje seznámení především s tradicemi a rituály rodinnými a předává část rituálů osobních. Škola podává přehled především o tradicích a rituálech společenských. Stát umožňuje přístup ke kulturnímu dědictví národa a k procesu formálního vzdělávání formou denního studia na všech stupních škol a následně také, prostřednictvím vzdělávání dospělých, formou večerního, dálkového či distančního studia a poskytuje tomuto vzdělávání právní rámec.

S tradicemi a rituály se po celý život setkáváme a seznamujeme v procesu informálního učení. Získáváme znalosti a kompetence z různých oborů, osvojujeme si různé dovednosti a technologie. Každodenní životní zkušenosti z fungování vlastní rodiny, ze zaměstnání, z volnočasových aktivit či ze sledování médií (noviny, knihy, televize, internet) nám umožňují získávat přehled o společenských tradicích a rituálech a především se prostřednictvím dodržování těchto tradic a rituálů začleňovat do společnosti. Podobně k tomu může přispívat také proces neformálního vzdělávání na pracovištích, v různých neziskových, soukromých, státem neřízených vzdělávacích institucích, organizovaných volnočasových aktivitách či rekvalifikačních kurzech.

Jak bylo zdůvodněno v teoretické části, pro kulturní tradice a společenské rituály jako jejich součást platí, že působí jako prostředek stabilizace společenských vztahů především posilováním vědomí společné minulosti. Pro jednotlivce je účast na společenských rituálech důležitá, úspěšným členem dané společnosti a její kultury se může stát pouze do té míry, do jaké sdílí její kulturní tradice s ostatními jejími členy.

Slavnosti, inspirované tradicemi, periodicky opakované a prováděné společností či její částí za pomoci určitých rituálů, s účelem dosažení vyšší soudržnosti účastníků, jsou dnes ve vědeckých pracích často nazývané festivitami. Podrobněji se jim ve své práci věnuje například etnolog a historik K. Šima (2017)⁸⁴. Na festivity je ve sdělovacích prostředcích často nahlíženo jako na cosi „moderního“, tento nový název nicméně stále pouze označuje to, co kdysi bylo vybočením z času profánního do času posvátného, z obyčejného života ke slavnosti, naplněním potřeby být spolu, projevem sounáležitosti, oslavou, poutí, společnou modlitbou, výročím, plesem, svátkem, slavností, prostě shromážděním lidí, které bylo a je schopno vzbudit společné emoce, ale také shromáždit obrovskou energii. energii, která v rukách schopného manipulátora mohla přerůst v upalování čarodějnic, pogromy, lynčování „cizáků“, davovou psychózu, povstání, převraty, revoluce, ... svržení diktátora, svržení diktatury proletariátu.

⁸⁴ ŠIMA, K. Od rituálů a obyčejů k performancím aneb jak studovat festivity moderní doby? In: *Studia Ethnologica Pragensia*, 1/2017. [online]. [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/Karel_Sima_17-49.

O festivitech jako tradicích a rituálech, inspirovaných minulostí a přitom přetvářených v přítomnosti, pojednává také studie L. Sládečkové (2017)⁸⁵ s názvem „Vztah k tradici a rituálům ve vybraných komunitách současné mládeže“, ta popisuje některé slavnostní obřady, prováděné u nás příslušníky různých novopohanských hnutí a konstatuje, že „pojem tradice je mezi příslušníky novopohanských hnutí chápán jako něco, co je dlouhodobě opakováno s určitou pravidelností, ale nutně se nemusí jednat o historicky podložený svátek nebo obyčej“, na druhé straně, část respondentů „považuje termín tradiční za něco, co je historicky starší, předkřesťanské“.

⁸⁵ Sládečková, L. Vztah k tradici a rituálům ve vybraných komunitách současné mládeže. Magisterská diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Fak. filozofická, 2017. [online]. [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/rzrz6/Sladeckova_cela_prace.pdf.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

2.1 Cíl výzkumu a formulace hypotéz

Cílem výzkumu je ověřit, jaký význam přikládá dotazovaný soubor respondentů, dospělých lidí z regionu Středočeský kraj, ve věku od osmnácti let výše, rodinným a společenským rituálům a tradicím.

Pro účely výzkumu bude nejprve stanovena základní výzkumná otázka a z ní odvozeny vedlejší výzkumné otázky. Poté dojde k formulaci hypotéz. Po provedení kvantitativního výzkumu formou dotazníku budou vyhodnoceny výsledky a provedeno ověření hypotéz. Při závěrečné interpretaci výsledků a diskuzi budou výsledky výzkumu rozděleny do tří kategorií, dle stanovených hypotéz.

Výzkum porovná názory respondentů z různých hledisek, především z hlediska pohlaví, věku, místa původu, náboženského vyznání. Stanoví, zda a jaký je rozdíl mezi mužským a ženským pohledem na zkoumanou problematiku, zda a jak jej ovlivnilo náboženské vyznání a víra respondentů či jejich věk. Pokusí se stanovit, jaké proměnné mohou sehrát vliv na případnou změnu postojů respondentů k rodinným a společenským rituálům a tradicím.

Zjištěné výsledky budou vztaženy pouze ke zkoumanému souboru respondentů, dospělých lidí, kteří budou pocházet či dlouhodobě žít ve Středočeském kraji, autorka si proto neklade nároky na zobecňování těchto výsledků.

2.1.1 Základní a vedlejší výzkumné otázky

Základní a vedlejší otázky, týkající se výzkumu:

Základní výzkumná otázka: „Jaký postoj mají a jaké názory zauímají respondenti k rodinným a společenským rituálům a tradicím?“

Odvozené výzkumné otázky:

- „Jaké rituály praktikují a jaké tradice respondenti dodržují?“
- „Kde se s rituály a tradicemi respondenti seznámili a seznamují?“
- „Věnuje současná společnost společenským rituálům a tradicím dostatečnou pozornost?“
- „Co a do jaké míry ovlivnilo současný postoj respondentů?“

2.1.2 Formulace hypotéz

1) *Společnost se v rámci celoživotního vzdělávání občanů seznamuje s rituály a tradicemi, neboť úcta k tradicím je součástí celonárodního dědictví.*

Stejně jako provádění společenských rituálů, také dodržování tradic umožňuje snadnější začlenění do společnosti na všech úrovních, počínaje rodinou přes zájmové a pracovní kolektivy až ke společnosti národní. Proto je ve společenském zájmu dbát na dodržování rituálů, seznamovat členy společnosti s kulturními a společenskými tradicemi a pracovat na jejich rozvíjení, a proto je také v zájmu každého z členů společnosti se s těmito tradicemi seznamovat.

2) *Rituály, provozované v rodině, mají vliv na utváření morálního profilu jedince a na upevňování rodinných vazeb, v našem životě jsou rituály základními a převažujícími.*

Ritualizované prvky v našem rodinném životě upevňují rodinné vztahy a vytvářejí naši osobnost, jejich přítomnost či absence ovlivňuje též naše chování v dospělosti a výrazně formuje celý náš život. Usnadní či znesnadní nám vytváření vazeb s partnerem, s jeho rodinou, s našimi vlastními dětmi, s okolním prostředím. Umožňují zachovat a přenést principy, morální postoje, kulturní hodnoty dalším generacím. V rodině získáváme k rituálům vztah, účastníme se prvních z nich, z rodinného prostředí většina rituálů a tradic vychází a také v odpovědích respondentů bude tato skutečnost patrná.

3) *Rituály a tradice pomáhají k navazování a upevňování mezilidských vztahů nejen v rodině, ale také ve společnosti.*

Rituály a kulturní tradice působí jako prostředek stabilizace společenských vztahů, posilují vědomí společné minulosti a hrdosti na ni, umožňují současné generaci ztotožnit se s touto společnou minulostí. Jednotlivec je člen dané společnosti a její kultury do té míry, do jaké sdílí danou kulturní tradici s ostatními jejími členy.

2.2 Použitá metoda

Vzhledem k tématu práce byl jako výzkumná metoda zvolen kvantitativní výzkum prostřednictvím dotazníku, ten umožňuje získat v relativně krátké době informace od velkého vzorku respondentů a tyto informace statisticky zpracovat. Dotazník sestává z osmnácti otázek (viz příloha č.1). Jedna otázka (včetně podotázek) je otevřená, týká se pohlaví, věku a bydliště respondenta, respondent ji vyplní pouze na základě vlastního uvážení. Dvě otázky jsou polouzavřené, respondenti v nich mohou, na základě vlastního uvážení, doplnit svůj názor. Patnáct otázek je

uzavřených, jedenáct z nich vyžaduje pouze jednu odpověď, čtyři připouštějí možnost více odpovědí, což je vždy uvedeno v záhlaví otázky.

Otázky v první části dotazníku jsou zaměřeny na zjištění údajů o respondentech samotných, druhá část sbírá údaje o názorech respondentů na společenské rituály a tradice. Značnou část otázek napříč dotazníkem lze považovat za otázky do určité míry osobní. Proto je v úvodu dotazníku zdůrazněna formulace o jeho anonymitě. Vzhledem k věkové skupině dotazovaných a k otevřenosti komunikace této věkové skupiny např. na sociálních sítích lze předpokládat, že se při vyplňování dotazníků nevyskytnou podstatné problémy, spojené s obavami respondentů o jejich anonymitu a nedojde tak ke zkreslení odpovědí.

2.3 Výběr respondentů a sběr dat

Výzkumný soubor tvořilo 120 respondentů ve věku od osmnácti let výše, s bydlištěm ve Středočeském kraji. Respondenti byli vybráni náhodně, jediným záměrem bylo dotázat přibližně stejný počet mužů a žen.

Sběr dat byl uskutečněn během měsíců září až prosinec roku 2019. Dotazníky byly předávány osobně, přímo autorkou práce. Při vyplňování dotazníků se nevyskytly podstatné komplikace.

2.4 Zpracování dat

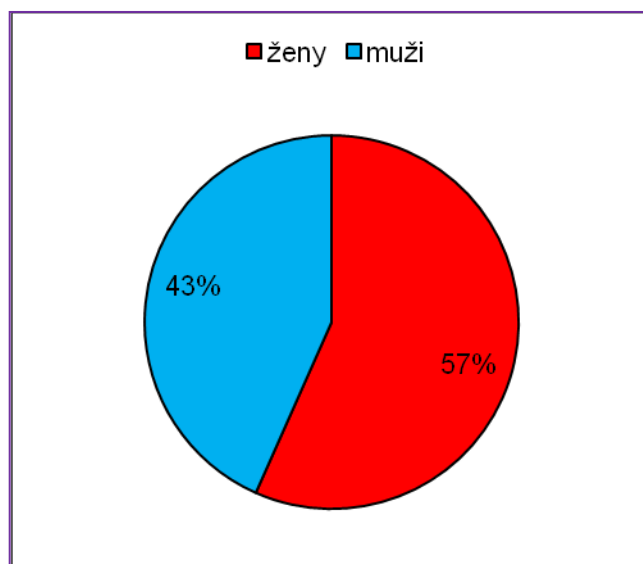
Dotazníky byly označeny pořadovými čísly počínaje číslem 1, přičemž posledním číslem bylo číslo 120. Analyzovaná data jsou uspořádána do tabulek a grafů, podle potřeb výzkumu jsou dále dělena dle pohlaví respondentů (muž – žena), dle jejich bydliště (venkov – menší město – velké město) a dalších proměnných. Tabulky i grafy byly zpracovány v programu Microsoft Excel 97 – 2003 Worksheet, procentuální hodnoty v nich jsou zaokrouhleny na celá čísla.

Ke každé tabulce je zpracován i komentář prezentovaných výsledků. Přestože se jedná o výzkum kvantitativní, některé odpovědi, uvedené v polouzavřených otázkách v kolonkách „jiná možnost“ či některé zajímavé komentáře k odpovědím na otevřené otázky umožňují zvolit v této části práce v omezené míře zpracování kvalitativní.

2.5 Základní informace o zkoumaném souboru

Z celkového množství 120 vyplněných dotazníků jich 68 odevzdaly ženy a 52 muži. Muži tedy tvoří 43 %, ženy 57 % z celkového počtu respondentů.

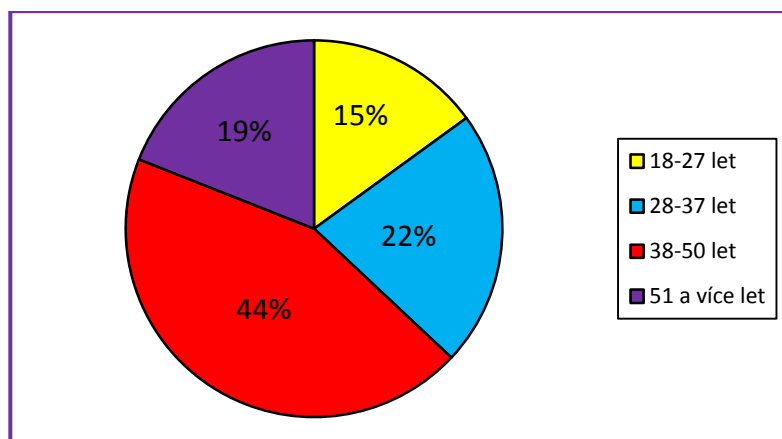
Graf č. 1: Rozdělení respondentů dle pohlaví

Zdroj: vlastní šetření autorky

Pokud srovnáme věkové složení respondentů, 18 respondentů bylo ve věku 18-27 let (15 %), 26 ve věku 28-37 let (22 %), 53 ve věku 38-50 let (44 %) a 23 ve věku 51 a více let (19 %). Zastoupení žen a mužů bylo ve věkových skupinách úměrné jejich zastoupení ve zkoumaném vzorku populace.

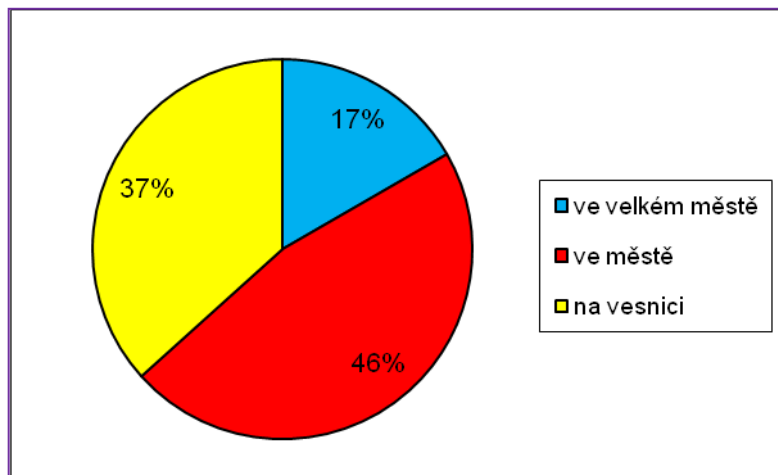
Graf č. 2: Rozdělení respondentů dle věku

Zdroj: vlastní šetření autorky

Prostřednictvím dotazníku byly respondenti dotázáni též na jejich bydliště. Z odpovědí vyplývá, že 44 z nich žije na vesnici (37 %), 56 ve městě o velikosti do 100.000 obyvatel (46 %) a 20 ve velkém městě nad 100.000 obyvatel (17 %). Procentuálně znázorňuje výsledky jejich odpovědí graf č. 3.

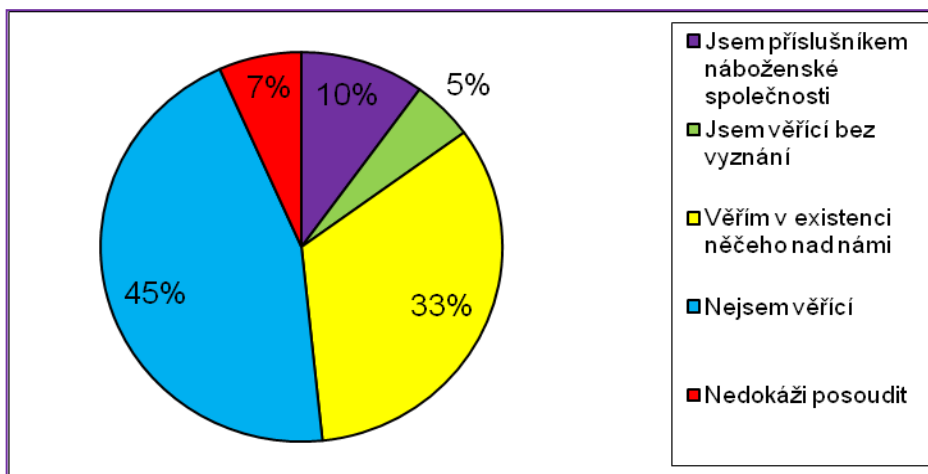
Graf č. 3: Rozdělení respondentů dle místa bydliště

Zdroj: vlastní šetření autorky

Procentuální rozdělení respondentů dle jejich náboženského vyznání je zobrazeno v grafu č. 4. Za příslušníka některé z náboženských společností se označilo 12 respondentů, šest z nich je věřícími bez náboženského vyznání (věří tedy v Boha, ale nejsou příslušníkem určité náboženské společnosti), 40 věří v existenci „něčeho nad námi“ (ať již nespécifikované vyšší moci, osudu apod.), 54 není v žádném smyslu věřícími a osm nedokáže posoudit.

Graf č. 4: Rozdělení respondentů dle náboženského vyznání

Zdroj: vlastní šetření autorky

2.6 Ověření hypotéz

1) Společnost se v rámci celoživotního vzdělávání občanů seznamuje s rituály a tradicemi, neboť úcta k tradicím je součástí celonárodního dědictví.

Při ověřování této hypotézy byly využity odpovědi na otázky č. 3, č. 4, č. 5, č. 10, č. 11 a č. 14, porovnávány byly proměnné pohlaví respondentů, jejich bydliště, náboženské vyznání a věk. Na otázku, zdali mají rituály a tradice ještě v dnešní době smysl, odpovědělo kladně 108 respondentů, kteří je považují za součást naší kultury, záporně 12 respondentů, pro tři z nich jsou přežitky z minulosti, devět je považuje většinou pouze za marketingové akce. Kladný postoj k rituálům a tradicím tedy jednoznačně převažuje, smysl v nich spatřuje 81 % mužů a 97 % žen (viz. tab. č. 1). Pohledem na tabulku č. 2 zjistíme, že za přežitky z minulosti považují rituály a tradice pouze tři muži z měst, za spíše marketingové akce většinou muži z velkých měst.

Tabulka č. 1: Myslíte si, že tradice a rituály mají v dnešní době smysl? (názory respondentů dle pohlaví)

Názory respondentů dle pohlaví						
Pohlaví	Výsledek		Ano	Přežitky	Marketingová akce	Součet
Ženy	N	68	66	0	2	68
	%	57	97	0	3	100
Muži	N	52	42	3	7	52
	%	43	81	6	13	100
Celkem	N	120	108	3	9	120
	%	100	90	3	7	100

Zdroj: vlastní šetření autorky

Tabulka č. 2: Myslíte si, že tradice a rituály mají v dnešní době smysl? (názory respondentů dle místa bydliště)

Názory respondentů dle místa bydliště						
Místo	Výsledek		Ano	Přežitky	Marketingová akce	Součet
Vesnice	N	44	43	0	1	44
	%	37	98	0	2	100
Město	N	56	53	1	2	56
	%	47	94	2	4	100
Velké město	N	20	12	2	6	20
	%	16	60	10	30	100
Celkem	N	120	108	3	9	120
	%	100	90	3	7	100

Zdroj: vlastní šetření autorky

Na otázku „Z jakého důvodu dodržujete tradice a rituály?“, odpovědělo mám je rád 49 respondentů, je to rodinná tradice 62 respondentů, vede mne k nim moje víra dva respondenti, nedodržují žádné tradice a zvyky neodpověděl žádný z respondentů, tradice a zvyky dodržují, jen když si na ně vzpomenu nebo když mně na ně někdo upozorní sedm respondentů.

Procentuální podíl odpovědí respondentů z hlediska pohlaví a místa bydliště zobrazují tabulky č. 3 a č. 4, z nich lze vypočítat, že jako rodinnou tradici vnímají tradice a rituály častěji ženy, muži častěji odpovídají prostým „mám je rád“, odpověď „tradice a rituály dodržuji, když si na ně vzpomenu, nebo když mne na ně někdo upozorní“, uvádějí pouze muži z měst.

Tabulka č. 3: Z jakého důvodu dodržujete tradice a rituály? (názory respondentů dle pohlaví)

Názory respondentů dle pohlaví								
Pohlaví	Výsledek		Mám je rád	Rodinná tradice	Víra	Žádné	Vzpomenu si	Součet
Ženy	N	68	25	40	2	0	1	68
	%	57	37	59	3	0	1	100
Muži	N	52	24	22	0	0	6	52
	%	43	46	42	0	0	12	100
Celkem	N	120	49	62	2	0	7	120
	%	100	41	51	2	0	6	100

Zdroj: vlastní šetření autorky

Tabulka č. 4: Z jakého důvodu dodržujete tradice a rituály? (názory respondentů dle místa bydliště)

Názory respondentů dle místa bydliště								
Místo	Výsledek		Mám je rád	Rodinná tradice	Víra	Žádné	Vzpomenu si	Součet
Vesnice	N	44	13	29	2	0	0	44
	%	37	30	66	4	0	0	100
Město	N	56	26	27	0	0	3	56
	%	47	47	48	0	0	5	100
Velké město	N	20	10	6	0	0	4	20
	%	16	50	30	0	0	20	100
Celkem	N	120	49	62	2	0	7	120
	%	100	41	51	2	0	6	100

Zdroj: vlastní šetření autorky

Na otázku „Účastníte se společenských/rodinných (náboženských, kulturních, sportovních) akcí, spojených s provozováním rituálů či tradic? (možno označit více odpovědí)“ odpovědělo ano 116 respondentů, z nichž aktivní účast potvrdilo 78 respondentů, 38 z nich prohlásilo svou účast za pasivní, když zakroužkovalo možnost „účastním se jako divák“, čtyři respondenti tvrdí, že se podobných akcí neúčastní.

Další otázka zněla „Má podle vašeho názoru vliv náboženská výchova na udržení vašich či společenských tradic a rituálů?“, kladně na ni odpovědělo 83 respondentů, záporně 31, možnost nevím zvolilo šest z nich. Dle tabulky č. 5 uvádějí kladnou odpověď častěji ženy (76 %) než muži (60 %), a dle předpokladu častěji také věřící, přičemž u příslušníků náboženských společností a věřících bez vyznání jiná odpověď než „ano“ nebyla zaznamenána (viz. tabulka č.6).

Tabulka č. 5: Má podle vašeho názoru vliv náboženská výchova na udržení vašich či společenských tradic a rituálů? (názory respondentů dle pohlaví)

Názory respondentů dle pohlaví						
Pohlaví	Výsledek		Ano	Ne	Nevím	Součet
Ženy	N	68	52	12	4	68
	%	57	76	18	6	100
Muži	N	52	31	19	2	52
	%	43	60	36	4	100
Celkem	N	120	83	31	6	120
	%	100	69	26	5	100

Zdroj: vlastní šetření autorky

Tabulka č. 6: Má podle vašeho názoru vliv náboženská výchova na udržení vašich či společenských tradic a rituálů? (názory respondentů dle náboženského vyznání)

Názory respondentů dle náboženského vyznání						
Výsledek		příslušník náb. spol.	věřící bez vyznání	věřící v "něco"	nevěřící	nedokáže posoudit
ano	83	12	6	34	29	2
%	69	100	100	85	54	25
ne	31	0	0	5	22	4
%	26	0	0	13	41	50
neví	6	0	0	1	3	2
%	5	0	0	2	5	25
N	120	12	6	40	54	8
%	100	10	5	33	45	7

Zdroj: vlastní šetření autorky

Dále byly položeny dvě typově podobné otázky. První otázka měla za úkol zjistit, zda dle názoru respondentů věnují vzdělávací prostředky dostatečnou pozornost přiblížení tradic a rituálů našeho národa. Na tuto otázku 48 respondentů odpovědělo ano, 59 ne, 13 zvolilo možnost nevím. Druhá otázka měla zjistit, zda věnuje současná škola dostatečnou pozornost vysvětlení rodinných a etnografických či národních tradic, v tomto případě odpovědělo ano 46 respondentů, ne 54 respondentů, možnost nevím uvedlo 20 respondentů.

Tabulky č. 7 a č. 9 ukazují, že v součtu obou pohlaví mírně převládá názor, že jak média, tak škola by nás o rituálech a tradicích měly informovat více. Zajímavou skutečností je, že většina mužů (54 %) se domnívá, že sdělovací prostředky nám dostatečně přibližují naše tradice a rituály, zatímco většina žen (59 %) si myslí, že jim média dostatečnou pozornost nevěnují. U mužů také mírně převažuje názor, že současná škola věnuje dostatečnou pozornost rodinným a národním tradicím, zatímco u žen je tomu naopak.

V porovnání odpovědí jednotlivých věkových skupin lze vysledovat, že mladí lidé jsou s informacemi médií i školy o tradicích a rituálech častěji spíše spokojeni, s rostoucím věkem klesá spokojenost respondentů s informacemi jak sdělovacích prostředků, tak školy k tomuto tématu (viz. tabulky č. 8 a č. 10).

Tabulka č. 7: Věnují podle Vás vzdělávací prostředky dostatečnou pozornost přiblížení tradic a rituálů našeho národa? (názory respondentů dle pohlaví)

Názory respondentů dle pohlaví						
Pohlaví	Výsledek		Ano	Ne	Nevím	Součet
Ženy	N	68	20	40	8	68
	%	57	29	59	12	100
Muži	N	52	28	19	5	52
	%	43	54	36	10	100
Celkem	N	120	48	59	13	120
	%	100	40	49	11	100

Zdroj: vlastní šetření autorky

Tabulka č. 8: Věnují podle Vás vzdělávací prostředky dostatečnou pozornost přiblížení tradic a rituálů našeho českého národa? (názory respondentů dle věku)

Názory respondentů dle věku						
Věk	Výsledek		Ano	Ne	Nevím	Součet
18-27 let	N	18	11	5	2	18
	%	15	61	28	11	100
28-37 let	N	26	14	9	3	26
	%	22	54	35	11	100
38-50 let	N	53	18	32	3	53
	%	44	34	60	6	100
51 a více let	N	23	5	13	5	23
	%	19	22	56	22	100
Celkem	N	120	48	59	13	120
	%	100	40	49	11	100

Zdroj: vlastní šetření autorky

Tabulka č. 9: Věnuje podle Vás současná škola dostatečnou pozornost vysvětlení rodinných a etnografických či národních tradic? (názory respondentů dle pohlaví)

Názory respondentů dle pohlaví						
Pohlaví	Výsledek		Ano	Ne	Nevím	Součet
Ženy	N	68	21	32	15	68
	%	57	31	47	22	100
Muži	N	52	25	22	5	52
	%	43	48	42	10	100
Celkem	N	120	46	54	20	120
	%	100	38	45	17	100

Zdroj: vlastní šetření autorky

Tabulka č. 10: Věnuje podle Vás současná škola dostatečnou pozornost vysvětlení rodinných a etnografických či národních tradic? (názory respondentů dle věku)

Názory respondentů dle věku						
Věk	Výsledek		Ano	Ne	Nevím	Součet
18-27 let	N	18	9	7	2	18
	%	15	50	39	11	100
28-37 let	N	26	13	9	4	26
	%	22	50	35	15	100
38-50 let	N	53	20	26	7	53
	%	44	38	49	13	100
51 a více let	N	23	4	12	7	23
	%	19	17	52	31	100
Celkem	N	120	46	54	20	120
	%	100	38	45	17	100

Zdroj: vlastní šetření autorky

Na základě výsledků dotazníkového šetření se autorka domnívá, že hypotéza „společnost se v rámci celoživotního vzdělávání občanů seznamuje s rituály a tradicemi, neboť úcta k tradicím je součástí celonárodního dědictví“ byla ve zkoumaném vzorku respondentů potvrzena. Svědčí o tom bez výjimky vyhodnocené odpovědi na šest otázek z dotazníku.

Rituály a tradice mají v dnešní době smysl, jsou součástí naší kultury, názor, že jsou přežitkem, je okrajový, pouze malá část respondentů, především mužů z velkých měst, v nich spatřuje především marketingové akce.

Žádný z respondentů výslovně nevedl, že by nedodržel žádné tradice a neprovozoval žádné rituály, k jejich dodržování a provozování vede respondenty především úcta k nim a jejich obliba ve společnosti.

Akcí, souvisejících s tradicemi, na kterých jsou provozovány společenské rituály, se účastní většina respondentů aktivně, menšina pouze jako diváci, neúčast na nich je výjimkou.

Evropa je společností, vyrůstající na křesťanských základech, většina respondentů proto logicky vnímá také kladný vliv náboženské výchovy na udržování společenských tradic a rituálů.

Nadpoloviční většina respondentů vnímá potřebu rozvíjet úctu k tradicím a společenským rituálům a nepovažuje pozornost, kterou věnují vzdělávací prostředky a současná škola vysvětlování a rozvíjení těchto tradic za dostatečnou, tento názor je výraznější s rostoucím věkem (a tedy patrně také zkušenostmi) respondentů.

2) Rituály, provozované v rodině, mají vliv na utváření morálního profilu jedince a na upevňování rodinných vazeb, v našem životě jsou rituály základními a převažujícími.

Při ověřování této hypotézy byly využity odpovědi na otázky č. 3, č. 8, č. 9, č. 12, č. 13 a č. 16, porovnávány byly proměnné pohlaví respondentů, jejich bydliště a věk.

Na otázku „Vztah ke společenským a rodinným tradicím a rituálům jste získal především?“ odpovědělo 107 respondentů, že v rodině, jedenáct, že ve škole, dva odporování od známých a přátel.

Další otázka v dotazníku zněla: „Na vytváření a udržování tradic se nejvíce podílejí?“. Na tuto otázku odpovědělo 98 respondentů, že rodina, čtrnáct, že škola, tři, že kolektiv spolupracovníků, čtyři, že kolektiv vrstevníků, možnost jiné (obchodníci, reklama) zvolil jeden respondent.

Ze 120 respondentů jich tradiční rituály, související s narozením a úmrtím dodržuje 119 (99 % respondentů), vánoční tradice 117 (98 % respondentů, přičemž jeden z nich možnost půlnoční škrtnutím tohoto slova vyloučil), velikonoční tradice 112 (93 % respondentů). Počet respondentů byl dostatečně vysoký na to, aby se v něm objevil i jeden, který, dle jeho názoru, žádné tradice nedodržuje.

Tabulky č. 11 a č. 12 zobrazují výsledky odpovědí na otázku „Provozujete ve své rodině ustálené rituály? (možno označit více odpovědí)“. Společný nedělní oběd ve svých rodinách dodržuje 43 respondentů, společnou návštěvu kulturních, sportovních či jiných akcí praktikuje 74 z nich, u každodenního obřadu pití kávy či sledování děje na televizní obrazovce se ve svých rodinách schází 56 respondentů, ustálené rituály dle jejich názoru neprovozuje 23 z nich.

Z procentuálního vyjádření odpovědí respondentů zjistíme, že neprovozování ustálených rituálů deklarují častěji muži (31 %) než ženy (10 %), a častěji příslušníci nejmladší věkové skupiny, než ostatních, že ritualizované činnosti v rodině obecně kulminují ve středních věkových skupinách, přičemž rituál společného pití kávy je z dotazovaných rituálů nejoblíbenější a jeho praktikování postupně roste směrem k nejstarší věkové skupině.

Tabulka č. 11: Provozujete ve své rodině ustálené rituály? (možno označit více odpovědí, názory respondentů dle pohlaví)

Názory respondentů dle pohlaví						
Pohlaví	Výsledek		Společný nedělní oběd	Návštěva akcí	Pití kávy	Neprovádí rituály
Ženy	N	68	23	45	31	7
	%	57	34	66	46	10
Muži	N	52	20	29	25	16
	%	43	38	56	48	31
Celkem	N	120	43	74	56	23
	%	100	36	62	47	19

Zdroj: vlastní šetření autorky

Tabulka č. 12: Provozujete ve své rodině ustálené rituály? (možno označit více odpovědí, názory respondentů dle věku)

Názory respondentů dle věku						
Věk	Výsledek		Společný nedělní oběd	Návštěva akcí	Pití kávy	Neprovádí rituály
18-27 let	N	18	2	7	5	5
	%	15	11	39	28	27
28-37 let	N	26	9	19	12	5
	%	22	35	73	46	19
38-50 let	N	53	47	38	27	9
	%	44	38	72	51	17
51 a více let	N	23	7	10	12	4
	%	19	30	43	52	17
Celkem	N	120	43	74	56	23
	%	100	36	62	47	19

Zdroj: vlastní šetření autorky

K potvrzení této hypotézy lze opakovaně využít i odpovědi na otázku č. 3. V tabulce č. 2 zjistíme, že důvodem k dodržování jakýchkoli tradic a rituálů, tedy i těch, s rodinnou nespojujících, je pro 62 respondentů, tedy pro 51 % z nich to, že se tomu naučili ve své rodině, že je to rodinnou tradicí.

Nejlépeším místem pro vznik nových rituálů jsou v sestupném pořadí pro 78 respondentů (65 %) rodina a přátelé, pro 25 (21 %) masová shromáždění občanů, pro 10 (8 %) návštěva pohostinství, pro pět (4 %) sledování kulturních a společenských pořadů, pro dva (2 %) kostel, církevní shromáždění.

Na základě výsledků dotazníkového šetření se autorka domnívá, že hypotéza „rituály, provozované v rodině, mají vliv na utváření morálního profilu jedince a na upevnování rodinných vazeb, v našem životě jsou rituály základními a převažujícími“, byla ve zkoumaném vzorku respondentů potvrzena. Vztah ke společenským tradicím a rituálům získala převážná většina respondentů ve své rodině, přičemž škola je druhou nejdůležitější uváděnou institucí. Také na vytváření a udržování tradic se nejvíce podílí vlastní rodina respondentů, též v tomto případě je škola vnímána jako v pořadí druhá nejdůležitější instituce.

Rituály, související s příchodem na svět a odchodem z tohoto světa jsou rituály setkávání širší rodiny a jsou praktikovány téměř v každé rodině respondentů, vánoční tradice jsou rituálem, upevňujícím užší rodinné společenství a jejich praktikování je též v převážné většině rodin potvrzené.

Každá rodina má své specifické, ustálené rituály každodenního života, z vybraných mezi respondenty zvítězila společná návštěva kulturních, sportovních či jiných akcí, uváděná u nadpoloviční většiny z nich, následuje obřad společného pití kávy a společný nedělní oběd, žádný z těchto tří vybraných rituálů dle jejich názoru neprovozuje zhruba šestina respondentů. Z odpovědí respondentů je také zřejmá tendence rozvoje rodinných rituálů s rostoucím věkem respondentů.

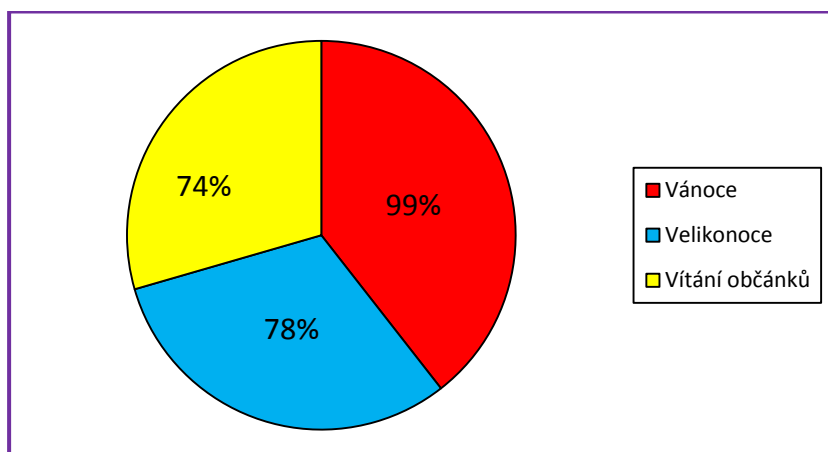
Pro 62 respondentů (51 %) je důvodem k dodržování jakýchkoli tradic a rituálů, tedy i těch, s rodinnou nesouvisejících fakt, že se tomu naučili ve své rodině, že je rodinnou tradicí vztah k takovým rituálům rozvíjet. Jako nejlepší místo pro vznik nových rituálů uvádí 78 respondentů (65 %) rodinu a přátele.

3) Rituály a tradice pomáhají k navazování a upevnování mezilidských vztahů nejen v rodině, ale také ve společnosti.

Při ověřování této hypotézy byly využity odpovědi na otázky č. 6, č. 7, č. 15, č. 16, č. 17 a č. 18, porovnávány byly proměnné pohlaví respondentů, jejich náboženské vyznání a věk.

Odpovědi respondentů na otázku „Jaké znáte tradice, uskutečňované ve vašem okolí? (možno označit více odpovědí)“ zobrazuje graf č. 5. V možnosti jiné uvedlo celkem 48 respondentů, často opakovaně, odpovědi jako mj. oslava životních výročí, životní jubilea, narozeniny, svátek, hody, dušičky, otvírání studánek, Masopust, Svatováclavská pouť, Svatomartinský průvod, polibek pod rozkvetlým stromem, ale také prostě – „je jich hodně“, nebo „moc“.

Graf č. 5: Jaké znají respondenti tradice, uskutečňované v jejich okolí

Zdroj: vlastní šetření autorky

Místo, kde jsou tradice a rituály provozovány, navštívuje dle odpovědí 106 respondentů (88 %), 14 respondentů (12 %) zvolilo odpověď ne a rituálů, alespoň těch společenských se (záměrně) nezúčastňuje. 56 respondentů z první skupiny konkretizovalo místa, kde se společenských rituálů zúčastňuje, v pořadí dle zaměření to nejčastěji byly akce rodinné (narozeniny, křest či křtiny, vítání občánků, případně prostě rodina), kulturní (místní škola, naše vesnice, kulturní středisko, Rožnovskanzen, Národní Třída-výročí 1989, Staromák, půlnoční, Bohoslužby, kostel) a sportovní (fandění, ale většinou pouze sport, bez konkretizace), vyskytly se i dvě „hromadné“ odpovědi jako sport-kultura-rodina, kostel-škola-rodina.

73 respondentů (61 %) se domnívá, že velké sportovní a kulturní akce jsou schopné navodit atmosféru vzniku nových celospolečenských tradic a rituálů, 13 respondentů (11 %), že ne, odpověď „nevím - nepřemýšlel jsem o tom“ zvolilo 34 respondentů (28 %).

K potvrzení této hypotézy lze opakovaně využít i odpovědí na otázku č. 16. Nejlepším místem pro vznik nových rituálů jsou v sestupném pořadí pro 78 respondentů (65 %) rodina a přátelé, pro 25 (21 %) masová shromáždění občanů, pro 10 (8 %) návštěva pohostinství, pro pět (4 %) sledování kulturních a společenských pořadů, pro dva (2 %) kostel, církevní shromáždění.

Dále byly položeny dvě typově podobné otázky. První měla za úkol zjistit, zda, dle názoru respondentů, navozování rituálů a tradic patří do našeho kulturního prostředí. Na tuto otázku 98 respondentů odpovědělo ano, sedm ne, 15 zvolilo možnost nevím. Druhá z nich měla zjistit, zda jsou úcta a rituály, spojené s oběťmi

válek, živelných katastrof atd., součástí tradic národa, v tomto případě odpovědělo ano 96 respondentů, ne osm, možnost nevím uvedlo 16.

Tabulky č. 13 a č. 15 ukazují, že v součtu obou pohlaví jednoznačně převládá názor, že navozování rituálů a tradic patří do našeho kulturního prostředí a úcta a rituály, spojené s oběťmi válek či živelných katastrof jsou součástí tradic národa. Jako zajímavost lze uvést, že muži o něco častěji (asi o 20 %) u obou otázek volili odpověď nevím.

V porovnání odpovědí jednotlivých věkových skupin (viz. tabulky č. 14 a č. 16) lze vysledovat, že s rostoucím věkem roste i počet respondentů, kteří se přiklánějí ke kladným odpovědím na obě otázky.

Tabulka č. 13: Domníváte se, že - navozování rituálů a tradic patří do našeho kulturního prostředí? (názory respondentů dle pohlaví)

Názory respondentů dle pohlaví						
Pohlaví	Výsledek		Ano	Ne	Nevím	Součet
Ženy	N	68	61	2	5	68
	%	57	90	3	7	100
Muži	N	52	37	5	10	52
	%	43	71	10	19	100
Celkem	N	120	98	7	15	120
	%	100	82	6	12	100

Zdroj: vlastní šetření autorky

Tabulka č. 14: Domníváte se, že - navozování rituálů a tradic patří do našeho kulturního prostředí? (názory respondentů dle věku)

Názory respondentů dle věku						
Věk	Výsledek		Ano	Ne	Nevím	Součet
18-27 let	N	18	12	2	4	18
	%	15	67	11	22	100
28-37 let	N	26	20	1	5	26
	%	22	77	4	19	100
38-50 let	N	53	45	3	5	53
	%	44	85	6	9	100
51 a více let	N	23	21	1	1	23
	%	19	92	4	4	100
Celkem	N	120	98	7	15	120
	%	100	82	6	12	100

Zdroj: vlastní šetření autorky

Tabulka č. 15: Úcta a rituály spojené s oběťmi válek, živelných katastrof, jsou podle vašeho názoru součástí tradic národa? (názory respondentů dle pohlaví)

Názory respondentů dle pohlaví						
Pohlaví	Výsledek		Ano	Ne	Nevím	Součet
Ženy	N	68	60	2	6	68
	%	57	88	3	9	100
Muži	N	52	36	6	10	52
	%	43	69	12	19	100
Celkem	N	120	96	8	16	120
	%	100	80	7	13	100

Zdroj: vlastní šetření autorky

Tabulka č. 16: Úcta a rituály spojené s oběťmi válek, živelných katastrof, jsou podle vašeho názoru součástí tradic národa? (názory respondentů dle věku)

Názory respondentů dle věku						
Věk	Výsledek		Ano	Ne	Nevím	Součet
18-27 let	N	18	10	3	5	18
	%	15	55	17	28	100
28-37 let	N	26	19	1	6	26
	%	22	73	4	23	100
38-50 let	N	53	46	3	4	53
	%	44	87	6	7	100
51 a více let	N	23	21	1	1	23
	%	19	92	4	4	100
Celkem	N	120	96	8	16	120
	%	100	80	7	13	100

Zdroj: vlastní šetření autorky

Na základě výsledků dotazníkového šetření se autorka domnívá, že hypotéza „rituály a tradice pomáhají k navazování a upevňování mezilidských vztahů nejen v rodině, ale také ve společnosti“ byla ve zkoumaném vzorku respondentů potvrzena.

Respondenti znají ze svého okolí mnoho příkladů praktikovaných společenských rituálů v rámci kulturních tradic a převážná většina z nich se jich zúčastňuje. Mezi praktikovanými rituály převažují dle odpovědí respondentů rituály rodinné, následují rituály kulturní (včetně těch původně či výlučně náboženských) a sportovní.

Nadpoloviční většina respondentů se domnívá, že velké sportovní a kulturní akce jsou schopné navodit atmosféru vzniku nových celospolečenských tradic a rituálů,

jsou pro ně po rodině a společnosti přátel druhou nejčastěji jmenovanou možností, kde nové tradice a rituály vznikají.

Dle názoru většiny respondentů patří navozování rituálů a tradic do našeho kulturního prostředí a úcta a rituály, spojené s oběťmi válek, živelných katastrof atd., jsou součástí tradic národa, lze dokonce vysledovat tendenci, že s rostoucím věkem (předpokládejme, že i zkušenostmi) respondentů roste i počet těch, kteří o tom jsou přesvědčeni.

Znalost společenských rituálů a tradic, jejich praktikování a nakonec také kladné smýšlení o nich potvrzuje i třetí hypotézu, že rituály a tradice pomáhají k navazování a upevňování mezilidských vztahů nejen v rodině, ale také ve společnosti.

2.7. Interpretace výsledků a diskuze

2.7.1 Společnost se v rámci celoživotního vzdělávání občanů seznamuje s rituály a tradicemi, neboť úcta k tradicím je součástí celonárodního dědictví

Rituály a tradice mají v dnešní době smysl a jsou součástí naší kultury pro 90 % respondentů (81 % mužů a 97 % žen), tři muži z měst je označili za přežitky z minulosti, devět procent respondentů (nejčastěji muži z velkých měst) většinou pouze za marketingové akce. Společnost a zákonitě také společenské akce, tedy i tradice, podléhají komercializaci, tento prvek je výraznější ve velkých městech, výsledky tedy nejsou překvapivé, muži zřejmě v tradicích vnímají výrazněji komerční prvky, ženy společenskou stránku věci.

U žen lze také vyzorovat, že častěji vnímají tradice a rituály jako rodinnou tradici (převažuje úcta a povinnost), muže vede k jejich dodržování především jejich obliba ve společnosti (převažuje zábavná stránka věci).

Náboženská výchova má, dle většiny respondentů (a bez výjimky podle všech věřících), kladný vliv na udržení společenských tradic a rituálů, jiná odpověď by byla překvapivá, přece jenom je náboženství spíše konzervativním pohledem na svět a je tomu tak i v očích respondentů, mužů i žen.

Respondenti vnímají důležitost školy když uvádějí, že škola je po rodině druhou nejdůležitější institucí pro vytváření a udržování našeho vztahu k rituálům a k tradicím. Stejně jako v rodině jsou totiž také ve škole rituály nejen předmětem našeho poznávání (výuky), ale také prostředkem, který umožňuje samotné vyučování (v rodině bychom spíše řekli výchovu) organizovat. Jejich prostřednictvím se seznamujeme s normami

skupinového chování a získáváme respekt ke společenskému řádu. V souladu s pracemi J. Erhartové (2013)⁸⁶, R. Švaříčka, K. Šedové a kol. (2007)⁸⁷ to ve zvýšené míře platí pro mateřské školy a nižší stupně základních škol (E. Typlová Komárková, 2013)⁸⁸, nicméně význam rituálů při podpoře učebních a vzdělávacích procesů je nesporný na všech stupních škol (Ch. Wulf a kol., 2007)⁸⁹.

V součtu obou pohlaví mírně převládá názor, že jak média, tak škola by nás o rituálech a národních tradicích měly více informovat. To je zajímavá skutečnost, která potvrzuje, že respondenti vnímají společenskou důležitost tradic a provozovaných rituálů. O něco důraznější byly v kritice školy i médií ženy, které tak opět prokázaly, že mají k tradicím o něco silnější vztah. Pokud porovnáme odpovědi jednotlivých věkových skupin, zjistíme, že mladí lidé jsou s informacemi médií i školy o společenských tradicích a rituálech častěji spíše spokojeni, s rostoucím věkem klesá spokojenost respondentů s informacemi jak sdělovacích prostředků, tak školy. Zde mohou hrát roli rostoucí životní zkušenosti starších respondentů, pro které jsou tradice a společenské rituály důležitější, ale také jejich konzervativnější postoj k životu. Je ovšem otázkou, jak daleko budu od pravdy, když vyslovím názor, že ti mladší jsou rádi, že už mají školu i s těmi věčnými otázkami na jakékoli téma za sebou, kdežto ti straší mají pocit, že se toho ve škole museli učit víc. Co se týká médií, na internetu se člověk dozví vše, co potřebuje (to k mladší generaci), v novinách vše, co mu potřebuje sdělit jejich majitel (to k té starší), každé z médií vyžaduje k zpracování informací zkušenosti, znalosti, informovanost k danému téma.

2.7.2 Rituály, provozované v rodině, mají vliv na utváření morálního profilu jedince a na upevňování rodinných vazeb, v našem životě jsou rituály základními a převažujícími

Vztah ke společenským tradicím a rituálům získala převážná většina respondentů ve své rodině, škola je v pořadí druhou nejdůležitější uváděnou institucí, stejně je tomu při vytváření a udržování tradic, na kterém se nejvíce podílí vlastní rodina respondentů a škola je vnímána jako v pořadí druhá nejdůležitější instituce.

⁸⁶ Erhartová, J. Rituály a jejich využití v praxi mateřské školy. Bakalářská práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Pedagogická fakulta, 2013. [online]. [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: https://theses.cz/id/hgae6h/Rituly_a_jejich_vyuit_v_praxi_matesk_koly.pdf.

⁸⁷ Švaříček, R., Šedová, K. a kol. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál, 2014. 384 s. ISBN: 9788026206446.

⁸⁸ Typlová, Komárková, E. Rituály ve školním prostředí. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra pedagogiky, 2013. [online]. [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz>.

⁸⁹ Wulf, Ch. et al. Lernkulturen im Umbruch: Rituelle Praktiken in Schule, Medien, Familie und Jugend. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden: 2007, s. 350. 1. Auflage. ISBN: 978-3-531-90456-6.

Další možnosti, jako kolektiv spolupracovníků či přátel, byly zmiňovány pouze okrajově. Dle názoru respondentů je rodina také nejlepším místem pro vznik nových rituálů, druhým takovým místem v pořadí jsou masová shromáždění občanů (festivity), ostatní místa jsou zmiňována spíše okrajově, přičemž církevní shromáždění až na posledním místě. Je tomu tak patrně nejen kvůli nízkému zastoupení příslušníků náboženských společností ve zkoumaném vzorku populace, ale také proto, že právě církevní tradice a rituály jsou ustálené, konzervativní a změnám podléhají velmi pozvolna.

Téměř všichni respondenti dodržují tradiční rituály, související s narozením a úmrtím, tedy rituály setkávání širší rodiny, na tuto otázku odpověděl záporně pouze jeden z respondentů. Vánoční tradice, rituál, upevňujícím užší rodinné společenství, dodržuje převážná většina z respondentů, záporně odpověděli tři z nich.

Každá rodina má své specifické, ustálené rituály každodenního života, z těch, které byly uvedeny v dotazníku, mezi respondenty zvítězila společná návštěva kulturních, sportovních či jiných akcí, uváděná u nadpoloviční většiny z nich, následuje obřad společného pití kávy a sledování televize, dále společný nedělní oběd, žádný z těchto tří vybraných rituálů dle jejich názoru neprovozuje zhruba šestina respondentů. Z odpovědí je zřejmá tendence rozvoje rodinných rituálů s rostoucím věkem respondentů.

Neprovozování ustálených rituálů deklarují častěji muži, než ženy, a častěji příslušníci nejmladší věkové skupiny, než ostatních. Ritualizované činnosti v rodině obecně kulminují ve středních věkových skupinách, přičemž obliba rituálu společného pití kávy roste směrem k nejstarší věkové skupině. Snad každý dotazník má své chyby, které často vyjdou najevo až po zpracování odpovědí respondentů, u této otázky bylo jednoznačně chybou nezařadit také rodinný stav respondentů, je možné, že někteří z těch, kteří žádné rodinné rituály nedodržují, prostě ještě, nebo již, žádnou rodinu nemají.

Pokud porovnáme výsledky této práce s výsledky již publikovaných prací, L. Hudečková (2009)⁹⁰, svým výzkumem potvrdila důležitost rodinných rituálů a tradic a kladný vztah k nim u všech dotazovaných rodin, mezigenerační přenos těchto tradic a rituálů a rozdílnost těchto tradic a praktikovaných rituálů mezi jednotlivými rodinami. V pořadí nejčastěji konanými rituály v dotazovaných rodinách byly rituály přechodové (94,4 %), dále rituály oslavné (73,3 %) a rituály vzpomínkové (61,1 %), nejmenší

⁹⁰ Hudečková, L. Význam rituálů v životě rodiny 21. století. Diplomová práce. Brno: Masarykova Univerzita, Pedagogická fakulta, 2009. [online]. [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/bmz49/>.

význam byl připisován rituálům náboženským (8,3 %). Podobně i v této práci 99 % respondentů dodržuje rituály, související s narozením a úmrtím, tedy typické přechodové rituály, Vánoce a Velikonoce, rituály oslavné, dodržuje 98 %, respektive 93 % respondentů.

M. Láchová (2011)⁹¹ se ve výzkumu zabývala mj. přechodovými rituály jako důvodem ke scházení širší rodiny příbuzných, dle ní jsou nejčastějším důvodem k setkávání širší rodiny příbuzných svatby (77 %) a pohřby (67 %), zde by mohlo překvapit poměrně nízké procento respondentů uváděné účasti na pohřbech oproti této práci (99 %). Z výsledků jejího šetření dále vyplývá, že nejrozšířenějšími tradicemi, udržovanými v rodinách jsou slavení Štědrého dne a narozenin (100 %), 1. a 2. svátku Vánočního (83 %), jmenin (80 %) a svátků Velikonočních (77 %), tyto tradice se také stávají častým důvodem ke scházení širší rodiny příbuzných, konkrétně narozeniny v 77 % případů, 1. a 2. svátek Vánoční v 70 % případů, Štědrý den v 50 % případů. I z tohoto výzkumu je patrný význam přechodových rituálů (narozeniny, jmeniny, pohřby) a oslavných rituálů (Vánoce a Velikonoce) pro dotazované rodiny, procentuální vyjádření v rodinách udržovaných rituálů je srovnatelné s výsledky této práce.

2.7.3 Rituály a tradice pomáhají k navazování a upevňování mezilidských vztahů nejen v rodině, ale také ve společnosti

O uskutečňovaných tradicích a ustálených rituálech v místě bydliště či v jeho bezprostředním okolí mají respondenti přehled, nejčastěji zmiňují oslavy vánočních svátků, Velikonoc a Vítání občánků, celkem 48 respondentů uvedlo v možnosti jiné mnoho dalších, především společenských a rodinných tradic a rituálů, mj. životní jubilea, hody, dušičky, otvírání studánek, Masopust, Svatováclavská pouť, Svatomartinský průvod, polibek pod rozkvetlým stromem, pět z nich uvedlo pouze poznámku ve smyslu „je jich hodně“, nebo „moc“.

Respondenti místa, kde jsou tradice a rituály provozovány v okolí jejich bydliště, z velké většiny navštěvují a těchto společenských tradic se účastní, svou neúčast deklarovalo 14 respondentů (12 %). Téměř polovina respondentů uvedla místa, kde se společenských rituálů zúčastňuje, nejčastěji to byly akce rodinné (narozeniny, křest či křtiny, vítání občánků), kulturní (místní škola, naše vesnice, kulturní středisko, skanzen, Národní Třída-výročí 1989, Staromák, půlnoční, Bohoslužby, kostel) a sportovní

⁹¹ Láchová, M. Rodinné rituály v kontextu české kultury. Rigorózní práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2011. [online]. [cit. 2019-12-30]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/35997>.

(fandění, sport), zaujaly dvě „hromadné“ odpovědi (sport-kultura-rodina, kostel-škola-rodina).

Pro nadpoloviční většinu respondentů jsou či mohou být velké sportovní a kulturní akce místem vzniku nových celospolečenských tradic a rituálů, pouze 11 % z nich zvolilo možnost „ne“.

Většina respondentů vyjádřila názor, že navozování rituálů a tradic patří do našeho kulturního prostředí a také, že úcta a rituály, spojené s oběťmi válek, živelných katastrof atd., jsou součástí tradic národa. Procentuálně jsou výsledky odpovědí na obě položené otázky velmi podobné, zajímavé je, že muži projevili větší zdrženlivost a o něco častěji (asi o 20 %) u obou otázek volili odpověď neví. S rostoucím věkem a snad tedy i zkušenostmi respondentů roste i počet těch, kteří o tom jsou přesvědčeni.

ZÁVĚR

Cílem diplomové práce bylo zjistit, jaký význam přikládají dospělí lidé ve věku od 18 let výše, s bydlištěm v regionu Středočeský kraj, rodinným a společenským rituálům a zdali je považují za součást našich kulturních tradic. Cílem této práce bylo také potvrdit, že stále zůstává v platnosti důležitá role společenských rituálů při navazování a upevňování mezilidských vztahů, tedy v procesu socializace. Domnívám se, že výše uvedené cíle diplomové práce byly naplněny.

Výstupem dotazníku byla na jedné straně fakta v případě osobních dat respondentů, na druhé straně údaje respondentů o počtu a typu rituálů, tradic a kulturních a společenských akcí, které ve svém bezprostředním okolí evidují či přímo navštěvují a také jejich momentální názory na tyto rituály, tradice a společenské akce. Získané údaje byly analyzovány z různých hledisek (proměnných), především z hlediska pohlaví, věku, místa bydliště, náboženského vyznání, atd. Účelem bylo zjistit, zda a jaký je rozdíl mezi mužským a ženským pohledem na zkoumanou problematiku, zda a jak jej ovlivnilo náboženské vyznání a víra respondentů či jejich věk, případně místo bydliště, tedy odvozeně stanovit, jaké proměnné mohou sehrát vliv na postoje respondentů či jejich případnou změnu.

V souladu s první hypotézou lze konstatovat, že společenské rituály a tradice mají pro zkoumaný vzorek populace i v dnešní době smysl, jsou pro ně součástí naší kultury, i když část respondentů vnímá negativně, že se stávají, stejně jako většina společenských aktivit, předmětem komerčního zájmu a plní tak zčásti i marketingové účely. K dodržování tradic, k (většinou aktivní) účasti na společenských akcích a k provozování s nimi spojených rituálů vede respondenty především úcta k nim a jejich obliba ve společnosti. Většina respondentů, i když je sama bez náboženského vyznání, vnímá také provázanost náboženských a kulturních tradic a s tím související, kladný vliv náboženské výchovy na udržování společenských tradic a rituálů. Nadpoloviční většina respondentů obou pohlaví vnímá potřebu rozvíjet úctu k tradicím a společenským rituálům a nepovažuje pozornost, kterou věnují vzdělávací prostředky a současná škola vysvětlování a rozvíjení těchto tradic za dostatečnou, tento názor je výraznější s rostoucím věkem respondentů a mírně převažuje u žen.

Rodinné rituály jsou pro zkoumanou část respondentů rituály základními, prostřednictvím nich navazujeme a upevňujeme vztahy s našimi nejbližšími a jejich prostřednictvím také vztah ke společenským tradicím a rituálům. Školu uvádějí pro rozvoj tradic a společenských rituálů jako druhou nejdůležitější instituci po rodině. Také na vytváření a udržování tradic se nejvíce podílí vlastní rodina respondentů, též v tomto případě je škola vnímána jako v pořadí druhá nejdůležitější instituce. Téměř v každé rodině respondentů jsou praktikovány rituály a udržovány tradice, související s příchodem na svět a odchodem z tohoto světa, tedy patrně nejstarší praktikované rituály vůbec, v převážné

většině rodin také rituály a tradice, související s nejdůležitějšími křesťanskými svátky, tedy Vánoční a Velikonoční svátky.

Z vybraných, specifických rodinných rituálů mezi respondenty zvítězila společná návštěva kulturních, sportovních či jiných akcí, uváděná u nadpoloviční většiny z nich, následuje obřad společného pití kávy a společný nedělní oběd, žádný z těchto tří vybraných rituálů dle jejich názoru neprovozuje zhruba šestina respondentů. Z odpovědí respondentů je zřejmá tendence rozvoje rodinných rituálů s rostoucím věkem respondentů.

Nadpoloviční většina respondentů uvádí jako důvod k dodržování jakýchkoli tradic a rituálů, tedy i těch, s rodinnou nesouvisejících fakt, že se tomu naučili ve své rodině, rodina a přátelé jsou také nejlepší uváděnou společností pro vznik nových rituálů. Mezi praktikovanými rituály převažují rituály rodinné, následují rituály kulturní (včetně těch původně či výlučně náboženských) a sportovní.

Respondenti znají ze svého okolí mnoho příkladů praktikovaných společenských rituálů v rámci kulturních tradic a převážná většina z nich se jich zúčastňuje, nadpoloviční většina aktivně. Dle názoru většiny z nich také patří navozování rituálů a tradic do našeho kulturního prostředí a úcta a rituály, spojené s oběťmi válek, živelných katastrof atd., jsou součástí tradic národa. S rostoucím věkem respondentů roste i počet těch, kteří o tom jsou přesvědčeni. Znalost společenských rituálů a tradic, jejich praktikování a nakonec také kladné smýšlení o nich potvrzuje, že rituály a tradice pomáhají k navazování a upevňování mezilidských vztahů nejen v rodině, ale také ve společnosti.

Z pohledu této práce a uskutečněného výzkumu, s ohledem na vyhodnocování odpovědí z dotazníku, doporučuji při podobných výzkumech zařadit také otázku na rodinný stav respondentů.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

Literatura

- BENOIST, L. *Znaky, symboly a mýty*. Praha: Victoria publishing, 1995. 122 s.
ISBN: 80-85865-49-1.
- BOWIE, F. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál 2008. 336 s.
ISBN 987-80-7367-378-9.
- BURKE, E. *Úvahy o revoluci ve Francii*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 278 s. ISBN: 978-80-85959-23-9.
- CAMPBELL, J. *Mýty - Legendy dávných věků v našem denním životě*. Praha: Pragma, 2007. 294 s. ISBN: 978-80-7205-491-6.
- CAMPBELL, J. *Tisíc tváří hrdiny: archetyp hrdiny v proměnách věků*. Praha: Portál, 2000. 339 s. ISBN 80-7178-354-4.
- DURKHEIM, É. *Elementární formy náboženského života: systém totemismu v Austrálii*. Praha: Oikoymenh, 2002. 492 s. ISBN: 80-7298-056-4.
- ELIADE, M. *Iniciace, rituály, tajné společnosti: Mystická zrození*. Brno: Computer Press, 2004. 213 s. ISBN 80-722-6901-1.
- ELIADE, M. *Mýtus o věčném návratu (archetypy a opakování)*. Praha: Oikoymenh, 2009. 132 s. ISBN: 978-80-7298-388-9.
- ELIADE, M. *Od Zalmoxida k Čingischánovi*. Praha: Argo, 1997. 222 s. ISBN: 80-7203-132-5.
- ELIADE, M. *Posvátné a profánní*. Praha: Oikoymenh, 2006. 2. Opravené vydání. 148 s. ISBN: 80-7298-175-7.
- Encyklopedický slovník*. Kolektiv autorů. Praha: Odeon, 1993. 1253 s. ISBN: 80-207-0438-8.
- FRAZER, J.G. *Zlatá ratolest*. Praha: Mladá fronta, 1994. 632 s. ISBN 80-204-0488-0.
- FRAZER, J.G. *Zlatá ratolest: druhá žeň*. Praha: Garamond, 2001. 296 s. ISBN: 80-86379-18-3.
- GENNEP, A. van. *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*. Praha: Lidové noviny, 1997. 201 s. ISBN: 80-7106-178-6.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. 774 s. ISBN: 80-7178-303-X.
- HORYNA, B., PAVLINCOVÁ, H. *Dějiny religionistiky. Antologie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001. 462 s. ISBN 80-7182-123-3.
- JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. 174 s. ISBN: 978-80-7367-269-0.
- JIROUŠKOVÁ, J. a kol. *Svatební rituály u nás a ve světě*. Praha: Lidové noviny, 2012. 337 s. ISBN: 978-80-7106-229-5.
- JUNG, C.G. *Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997. 437 s. ISBN 80-85880-16-4.

- KAUFMANNOVÁ-HUBEROVÁ, G. *Děti potřebují rituály*. Praha: Portál, 1998. 94 s.
ISBN: 80-7178-203-3.
- KELLER, J. *Úvod do sociologie*. 4. rozšířené vydání. Praha: SLON 1997. 181 s.
ISBN 80-85850-25-7.
- KUNDERA, M. *Žert*. Brno: Atlantis, 2007. 368 s. ISBN: 80-7108-287-2.
- LÉVI-STRAUSS, C. *Myšlení přírodních národů*. Podlesí: Dauphin, 2000. 366 s.
ISBN: 80-901842-9-4.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003. 161 s.
ISBN: 80-86429-19-9.
- MIHOLA, J. a kolektiv. *Na cestě do nebeského Jeruzaléma: poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2010. 234 s.
ISBN 978-80-7028-359-2.
- PALÁN, Z., LANGER, T. *Základy andragogiky*. Praha: UJAK, 2008. 184 s.
ISBN 978-80-86723-58-7.
- SHILS, E. *Tradition*. Chicago: University of Chicago Press, 1983. 334 s.
ISBN 0226753263. OCLC 11354393.
- SOKOL, J. *Člověk a náboženství: Proměny vztahu člověka k posvátnému*. Praha: Portál, 2004. 246 s. ISBN 80-7178-886-4.
- ŠOTTNEROVÁ, D. *Lidové tradice*. Praha: Rubico, 2009. 253 s. ISBN: 978-80-7346-096-9.
- ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2014. 384 s. ISBN: 9788026206446.
- TITUS LUCRETIUS CARUS. *O přírodě*. Praha: Svoboda, 1971. 272 s. ISBN: 25-068-71.
- TURNER, V. *Průběh rituálu*. Brno: Computer Press, 2004. 194 s. ISBN: 80-7226-900-3.
- VONDRUŠKOVÁ, A. *České zvyky a obyčeje*. Praha: Albatros, 2004. 367 s.
ISBN: 80-00-01356-8.
- WULF, Ch. et al. *Lernkulturen im Umbruch: Rituelle Praktiken in Schule, Medien, Familie und Jugend*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden: 2007, s. 350. 1. Auflage. ISBN: 978-3-531-90456-6.

Internetové zdroje

Alžběta urazila Slováky: Odmítla chléb a sůl. In: Blesk.cz., 18.9.2014 [online, 2019-12-30]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/152689-video-alzbeta-ii-na-slovensku-odmitla-chleb-se-soli-prezident-hral-na-fujaru.html>.

ERHARTOVÁ, J. *Rituály a jejich využití v praxi mateřské školy*. Bakalářská práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Pedagogická fakulta, 2013. [online, 2019-12-30]. Dostupné z: https://theses.cz/id/hgae6h/Rituly_a_jejich_vyuit_v_praxi_matesk_koly.pdf.

HUDEČKOVÁ, L. *Význam rituálů v životě rodiny 21. století*. Diplomová práce. Brno: Masarykova Univerzita, Pedagogická fakulta, 2009, [online, 2019-12-30]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/bmz49/>.

LÁCHOVÁ, M. *Rodinné rituály v kontextu české kultury*. Rigorózní práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2011. [online, 2019-12-30]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/35997>.

Listina základních práv a svobod. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb. In: Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna [online, 2019-12-30]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>.

MATESKOVÁ, A. *Lidské oběti v kontextu aztéckého slunečního kultu*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Fak. filozofická, 2010. [online, 2019-12-30]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/216532/ff_b/bakalarska_prace.pdf.

Národní rada pro tradiční a lidovou kulturu. In: Ministerstvo kultury [online, 2019-12-30]. Dostupné z: <https://www.mkcr.cz/narodni-rada-pro-tradicni-a-lidovou-kulturu-366.html>.

Národní ústav lidové kultury. In: Ministerstvo kultury [online, 2019-12-30]. Dostupné z: <http://www.nulk.cz/nulk-2/>.

Opustil jsem loď jako poslední, trvá na svém kapitán italského vraku. In: Novinky.cz., 15.1.2012 [online, 2019-12-30]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/256261-opustil-jsem-lod-jako-posledni-trva-na-svem-kapitan-italskeho-vraku.html>.

RYŠÁNKOVÁ, G. Kulatý stůl: rodinné rituály. In: Lata – programy pro ohroženou mládež, o.s. [online, 2019-12-30]. Dostupné z: www.lata.cz/news/kulaty-stul---rodinne-ritualy.doc.

SLÁDEČKOVÁ, L. *Vztah k tradici a rituálům ve vybraných komunitách současné mládeže*. Magisterská diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Fak. filozofická, 2017. [online, 2019-12-30]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/rzrz6/Sladeckova_cela_prace.pdf.

Státní kulturní politika na léta 2015 - 2020 (s výhledem do roku 2025). In: Ministerstvo kultury [online, 2019-12-30]. Dostupné z: <https://www.mkcr.cz/statni-kulturni-politika-69.html>.

ŠIMA, K. Od rituálů a obyčejů k performancím aneb jak studovat festivity moderní doby? In: *Studia Ethnologica Pragensia*, 1/2017. [online, 2019-12-30]. Dostupné z: cejsh.icm.edu.pl › cejsh › element › Karel_Sima_17-49.

TYPLOVÁ, KOMÁRKOVÁ, E. *Rituály ve školním prostředí*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra pedagogiky, 2013. [online, 2019-12-30]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz>.

WOLIN, S.J., BENNET, L.A.: *Rodinné rituály*. s. 38 – 41. In: *Kontext I-3*, 1985 [online, 2019-12-30]. Dostupné z: <http://www.lirtaps.cz/wp-content/uploads/2015/08/Kontext-I-3-1985.pdf>.

Příloha A – Kompletní znění dotazníku

Společenské rituály

Dobrý den,

jmenuji se Lenka Šimková a jsem studentkou druhého ročníku magisterského studia při UJAK Praha. Dovolím si požádat Vás o vyplnění dotazníku, který je určen pro potřeby mé diplomové práce. Cílem této práce je poznat postoje respondentů ke společenským rituálům a ceremoniálům. Informace, uvedené v tomto dotazníku jsou anonymní, dotazník nepodepisujte ani jinak neoznačujte.

Dotazník není testem a na otázky, v něm uvedené, neexistuje správná či nesprávná odpověď. Dotazník je zaměřen pouze na průzkum a následné statistické vyhodnocení názorů respondentů na danou problematiku. Číslo odpovědi, které nejlépe vystihuje Vaše stanovisko k dané otázce, zakroužkujte. V některých, v textu dotazníku označených případech, je možné takto zakroužkovat i více odpovědí. Pokud je u odpovědi vyznačena možnost „jiné“, můžete svou odpověď dle vlastního uvážení doplnit.

Vyplnění tohoto dotazníku trvá maximálně 15-20 minut. S výsledky a statistickými daty, získanými prostřednictvím této řady dotazníků, je možné seznámit se po obhajobě diplomové práce v knihovně UJAK Praha.

Děkuji za Vaši pomoc.

Lenka Šimková

Dotazník

1. Pohlaví:

A) Muž

B) Žena

Věk:

A) 15-26

B) 27-38

C) 39-50

D) 51 a více

Bydliště:

A) Ve velkém městě (nad 100.000 obyvatel)

B) V menším městě

C) Na venkově

2. Náboženské vyznání:

- A) Jsem příslušníkem náboženské společnosti
- B) Jsem věřícím bez vyznání
- C) Věřím v existenci „něčeho nad námi“
- D) Nejsem věřící
- E) Nedokáži posoudit

3. Z jakého důvodu dodržujete tradice a rituály?

- A) Mám je rád
- B) Je to rodinná tradice
- C) Vede mne k nim moje víra
- D) Nedodržuji žádné tradice a zvyky
- E) Tradice a zvyky dodržuji, jen když si na ně vzpomenu nebo když mně na ně někdo upozorní

4. Myslíte si, že tradice a rituály mají v dnešní době smysl?

- A) Ano - je to součást naší kultury
- B) Ne - jsou to většinou přežitky minulosti
- C) Ne - jsou to většinou jen marketingové akce

5. Účastníte se společenských/rodinných (náboženských, kulturních, sportovních) akcí spojených s provozováním rituálů či tradic? (možno označit více odpovědí)

- A) Ano jako divák
- B) Ano jako účastník
- C) Ne neúčastním se podobných akcí

6. Navštěvujete místo, kde jsou tradice a rituály provozovány v ČR?

- A) Ano, uveďte, kde
- B) Ne

7. Jaké znáte tradice, uskutečňované ve vašem okolí? (možno označit více odpovědí)

- A) Vánoce
- B) Velikonoce
- C) Vítání občánků
- D) Jiné

8. Na vytváření a udržování tradic se nejvíce podílejí?
- A) Rodina
 - B) Škola
 - C) Kolektiv spolupracovníků
 - D) Kolektiv vrstevníků
 - E) Jiné
9. Ve svém okolí nejčastěji dodržujete? (možno označit více odpovědí)
- A) Vánoční tradice - setkání s rodinou, půlnoční mše
 - B) Velikonoční tradice - pomlázka
 - C) Narození úmrtí - členové rodiny se setkávají se širší rodinou
 - D) Tradice nedodržuji
10. Věnují podle Vás vzdělávací prostředky dostatečnou pozornost přiblížení tradic a rituálů našeho českého národa?
- A) Ano
 - B) Ne
 - C) Nevím
11. Věnuje podle Vás současná škola dostatečnou pozornost vysvětlení rodinných a etnografických či národních tradic?
- A) Ano
 - B) Ne
 - C) Nevím
12. Provozujete ve své rodině ustálené rituály? (možno označit více odpovědí)
- A) Společný nedělní oběd
 - B) Společná návštěva kulturních, sportovních či jiných akcí
 - C) Každodenní pití kávy či sledování TV
 - D) Neprovozují
13. Vztah ke společenským tradicím a rituálům jste získal především?
- A) V rodině
 - B) Ve škole
 - C) Odporoval od známých a přátel

14. Má podle vašeho názoru vliv náboženská výchova na udržení vašich či společenských tradic a rituálů?

- A) Ano
- B) Ne
- C) Nevím

15. Domníváte se, že velké sportovní a kulturní akce jsou schopné navodit atmosféru vzniku nových celospolečenských tradic a rituálů?

- A) Ano - například vítězství hokejistů v Naganu, oslava 17. listopadu
- B) Ne - naše národní podvědomí budujeme na jiných základech
- C) Nevím - nepřemýšlel jsem o tom

16. Kde je nejlepší místo pro vznik nových rituálů?

- A) Návštěva pohostinství
- B) Sledování kulturních a společenských pořadů
- C) Masová shromáždění občanů
- D) Kostel, církevní shromáždění
- E) Rodina a přátelé

17. Domníváte se, že - navozování rituálů a tradic patří do našeho kulturního prostředí?

- A) Ano
- B) Ne
- C) Nevím

18. Úcta a rituály spojené s obětmi válek, živelných katastrof, jsou podle vašeho názoru součástí tradic národa?

- A) Ano
- B) Ne
- C) Nevím

Příloha B – Seznam grafů a tabulek

Graf č. 1: Rozdělení respondentů dle pohlaví

Graf č. 2: Rozdělení respondentů dle věku

Graf č. 3: Rozdělení respondentů dle místa bydliště

Graf č. 4: Rozdělení respondentů dle náboženského vyznání

Graf č. 5: Jaké znají respondenti tradice, uskutečňované v jejich okolí

Tabulka č. 1: Myslíte si, že tradice a rituály mají v dnešní době smysl? (názory respondentů dle pohlaví)

Tabulka č. 2: Myslíte si, že tradice a rituály mají v dnešní době smysl? (názory respondentů dle místa bydliště)

Tabulka č. 3: Z jakého důvodu dodržujete tradice a rituály? (názory respondentů dle pohlaví)

Tabulka č. 4: Z jakého důvodu dodržujete tradice a rituály? (názory respondentů dle místa bydliště)

Tabulka č. 5: Má podle vašeho názoru vliv náboženská výchova na udržení vašich či společenských tradic a rituálů? (názory dle pohlaví)

Tabulka č. 6: Má podle vašeho názoru vliv náboženská výchova na udržení vašich či společenských tradic a rituálů? (názory respondentů dle náboženského vyznání)

Tabulka č. 7: Věnují podle Vás vzdělávací prostředky dostatečnou pozornost přiblížení tradic a rituálů našeho českého národa? (názory respondentů dle pohlaví)

Tabulka č. 8: Věnují podle Vás vzdělávací prostředky dostatečnou pozornost přiblížení tradic a rituálů našeho českého národa? (názory respondentů dle věku)

Tabulka č. 9: Věnuje podle Vás současná škola dostatečnou pozornost vysvětlení rodinných a etnografických či národních tradic? (názory respondentů dle pohlaví)

Tabulka č. 10: Věnuje podle Vás současná škola dostatečnou pozornost vysvětlení rodinných a etnografických či národních tradic? (názory respondentů dle věku)

Tabulka č. 11: Provozujete ve své rodině ustálené rituály? (možno označit více odpovědí, názory respondentů dle pohlaví)

Tabulka č. 12: Provozujete ve své rodině ustálené rituály? (možno označit více odpovědí, názory respondentů dle věku)

Tabulka č. 13: Domníváte se, že - navozování rituálů a tradic patří do našeho kulturního prostředí? (názory respondentů dle pohlaví)

Tabulka č. 14: Domníváte se, že - navozování rituálů a tradic patří do našeho kulturního prostředí? (názory respondentů dle věku)

Tabulka č. 15: Úcta a rituály spojené s oběťmi válek, živelných katastrof, jsou podle vašeho názoru součástí tradic národa? (názory respondentů dle pohlaví)

Tabulka č. 16: Úcta a rituály spojené s oběťmi válek, živelných katastrof, jsou podle vašeho názoru součástí tradic národa? (názory respondentů dle věku)

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Lenka Šimková

Obor: Vzdělávání dospělých

Forma studia: Kombinované

Název práce: Výchova ke kulturním tradicím: Společenské rituály

Rok: 2020

Počet stran textu bez příloh: 78

Celkový počet stran příloh: 5

Počet titulů českých použitých zdrojů: 32

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 2

Počet internetových zdrojů: 14

Vedoucí práce: PhDr. Miloš Chlad, CSc.